

ŠENTJUR
SKOZI
BORBO
V
SVOBODO

Lit. 27.10.1956

ŠENTJUR SKOZI BORBO V SVOBODO

Šentjur

SKOZI BORBO
V SVOBODO

14365

Izdal Občinski odbor Zveze borcev
Šentjur pri Celju ob odkritju
spomenika žrtvam fašizma

OKTOBRA 1956

Dom 3884

~~14362~~

D239/1956

SENTJUR SKOZI BORBO V SVOBODO
Izdal Občinski odbor Zveze borcev Sentjur pri Celju
Uredil: M. Ž.
Naslovno stran izdelal: akad. slikar Avgust Lovrenčič
Dotiskano meseca oktobra 1956
Naklada 1000 izvodov
Tiskala Celjska tiskarna v Celju

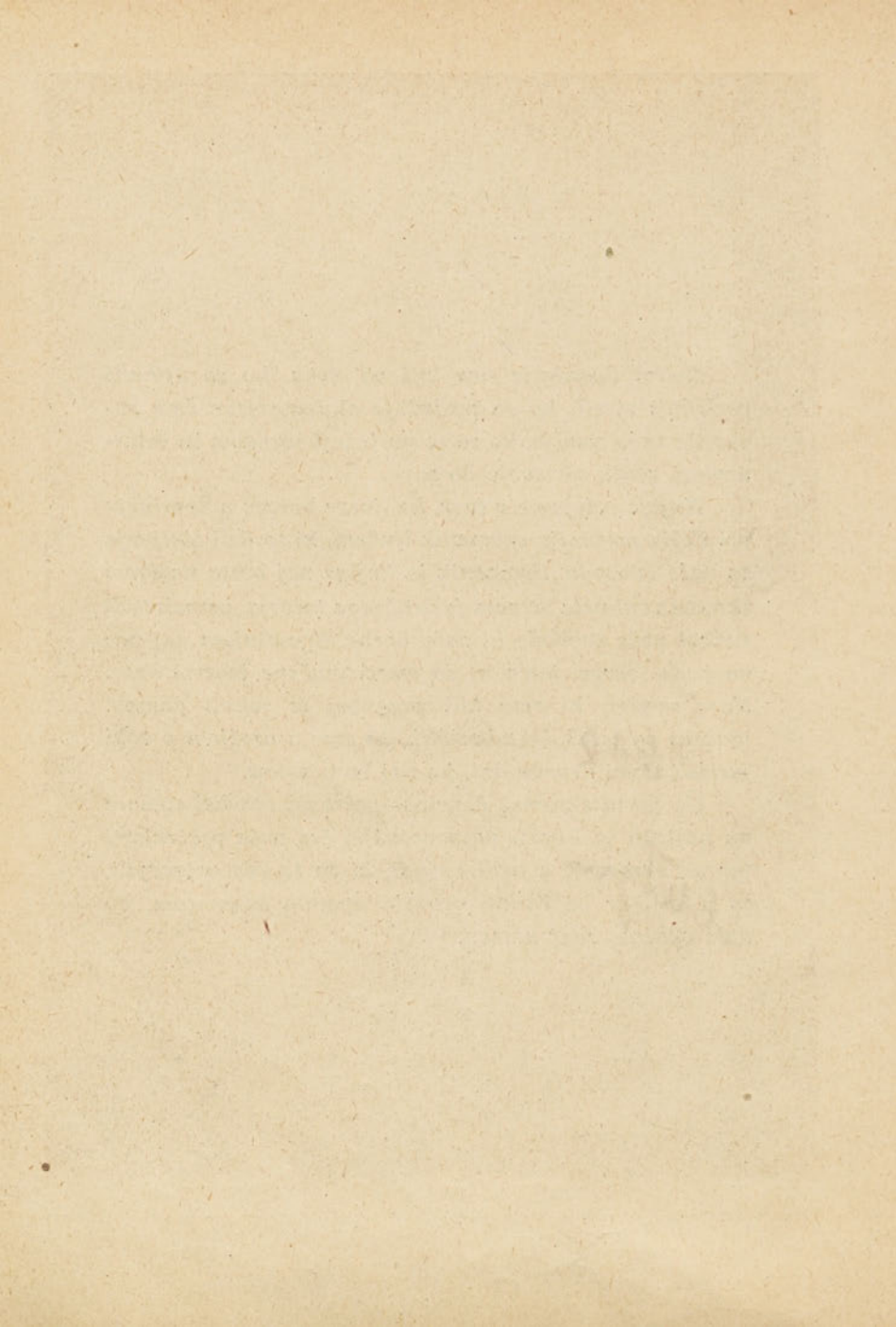
*Odšli ste v smrt, da mi živimo,
da nam svobodni dan govi
na veke vaš spomin slavimo,
nesmrtnost vaša v njem živi.*

Juan Ráš

Dobro desetletje nas loči od dobe, ko so utihnili poslednji strelji, ko so poslednje okupatorjeve čete zapustile našo zemljo, ko so se poslednji izgnanci in interniranci vrnili na svoje domove.

Knjigo izdajamo v času, ko Zveza borcev v Šentjurju pri Celju postavlja spomenik ljudem, ki so dali življenja za našo svobodo. Spomenik in knjiga naj bosta ne samo skromna zahvala žrtvam fašističnega terorja, ampak tudi simbol naše svobode in naše borbe. Spominjata naj nas na padle borce, talce in do smrti mučene internirance. Nam samim, ki smo bili pregnani iz svojih domov, mučeni po ječah in taboriščih, ki smo z orožjem v roki jurišali skozi krvave dni, pa naj bo v ponos.

Če bo ta skromni doprinos pomagal obuditi spomin na najtežji in hkrati najponosnejši čas naše preteklosti ter na skromne, a velike ljudi, ki so ta čas ustvarjali, in v kolikor bo hkrati vzor in opomin zanamcem, bo delo doseglo svoj namen.

Detajl spomenika padlim borcem (delo akademskega kiparja A. Cesarja)

Janko Liška:

Leta žrtev in zmag

Sesti april 1941... Sončno, nedeljsko jutro. Po tratih okrog hiš je živžav; otroci se lovijo in veselo kričijo: pomlad v pomladi, smeh, iskreče se oči, rdeča lička sredi brstja, v pomladnem soncu, ki se je razlilo to jutro tako blesteče in toplo, tako blagodejno, tako poživljajoče čez ta naša polja in hiše, čez naše hoste in ceste... tako težko pričakovano in z veseljem sprejeto kot vsaka pomlad.

Takrat so zabrnela letala, otroci so utihnili; a preden so popadali ali se poskrili za debela in ogle, preden je prvo dete od neznanе groze zajokalo, so Štuke s presunljivim tuljenjem strmoglavile na progo. Obsipale so jo s strelji. In že so matere zbegane iskale... brnenje letal se je vtem izgublja jo nekje v daljavi, ob progi je obležala prva žrtev... Kakor, da je kri oškropila pomladno cvetje in pljusknila otrokom v oči.

Napovedi petokolonašev so se kmalu izpolnile: Kraljevska vojska se je razsula, kralj pobegnil, Jugoslavija razpadla. Hitlerjeva vojska se je pripeljala ko na manevre, »višja rasa«, »kulturo nosci« so prišli »delat red«. Navsezadnje je prišel v naša mesta celo sam Führer. Ukazal je, da mora postati Spodnja Štajerska »spet« nemška! In naša dežela je dobila nemške napise in kolikor se je dalo nemško lice sploh... Ukazano je bilo pozdravljati: Heil Hitler! In s starimi pozdravi je zginil z lic zaupen nasmeh, ki smo si z njim tisoč let in še več voščili dobro jutro, dober dan in srečno.

»Naši rešitelji«, kakor so jih hvalili in niso mogli prehvaliti izdajalci in špekulanti, so začeli ponemčevati otroke, organizirati Heimatbund, dajati ljudem z barvo legitimacij različno veljavo, jih prebirati po obliki lobanje, po barvi las in oči, a predvsem seveda po priporočilih izdajalcev. In da bi se dežela čimprej za reš ponemčila, so začeli seliti domačine in naseljevati Nemce. Takrat so še tisti, ki se mogoče niso nikoli živo zavedali, da

imajo radi to našo zeleno in sončno deželo, začutili, da so pogнали iz nje, iz nje zrastle, da živijo od nje, kakor rastejo in živijo iz nje drevesa, ki tod cvetijo in rodijo. Na ljudi je legla mora, dušil jih je občutek, da so brez moči, da se morajo ukloniti, se potuhniti, dokler ne mine burja. Takrat so se nekateri tudi ponižali, ponižala pa se ni starka, ki je dvignila pred župana svojo peščico in mu zabrusila, da je ne spravi žive nikamor, razen na materin grob.

Takrat, že tisto poletje, ko so zbeganci verjeli, da bo Hitler v nekaj mesecih pogazil tudi Rusijo, ko se je zdelo, da nobena vojska ne more ustaviti njegovih oklopnih divizij, že takrat so padli v naših krajih prvi streli upornikov — komunistov, ki so verjeli v zmago naprednih in ponižanih ljudstev in se spustili brez obotavljanja v nevarni boj na življenje in smrt.

Za Resevno se je utaborila I. celjska četa, naš rojak Peter Stante-Skala je bil prvi polit-komisar te čete; v četi sta bila tudi domačina Ivan Novak-Podplašek in Milko Boršič, našim prvim partizanom so pomagale naše prve neustrašne hiše, čeprav tudi pred nosom žandarmerije, in jim dajale zatočišča. Ko so Nemci ujeli Vrunča, prvega komandanta čete, je postal komandant Stante. Misel na upor takrat med ljudmi še ni bila živa in ni manjkalo izdajalcev, ki so pomagali zasledovati to prvo četo, ki se je v časih bučne Hitlerjeve slave upala upreti vsemogočnemu Rajhu. Od teh prvih borcev ne živi več skoraj nihče. V boju do zadnjega naboja sta padla tudi Arabca Junis in Krim, angleška vojaka, ubežnika iz nemškega ujetništva, ki sta po srečnem naključju našla pot k partizanom in se z njimi spustila v boj proti skupnemu sovražniku, čeprav sta se lahko sporazumevala z novimi tovariši le z očmi in rokami.

Upor, ki so ga zaneli prvi aktivisti in borci, je tlel naprej, nič ga ni moglo zadušiti; ne zmage nemških armad na Ruskem, ne potapljanje ladjevja zahodnih zaveznikov, ne strahovlada okupatorjev. OF se je širila vsemu navkljub. Leon Dobrotinšek, Tofantova, Fanika Verhovšek, Maruša Mogilnicka in drugi se niso obotavljali netiti plamen upora — čeprav v času največje Hitlerjeve moči, v času neusmiljenega zatiranja, preganjanja in pobijanja vsakogar, ki ni hotel služiti Hitlerjevemu nasilju. Padali so drug za drugim, padali izdani, ne da bi kogarkoli izdali, trpinčeni in zasmehovani še po smrti — padali kot zvesta četa, ki se je rajši odločila za smrt, kakor za sramotno suženjstvo. Leon je zapeljal gestapovce za Voglajno — da jim pokaže skri-

vališče partizanskega orožja — pa jim je skočil pred očmi v vodo in utonil lučaj pred svojim domom brez njihovih prepoznih morilskih krogel — utonil na kraju svojih najlepših spominov, na kraju svojih otroških iger. Napravil je konec gestapovskemu trpinčenju. Ko so ga mučili, je molčal, mrtev pa ni nehal kričati na upor, ni nehal netiti sovraštvo proti nacistom, ki jih marsikdo spočetka ni bil spregledal. In z Leonom in za Leonom so padali drugi: Zvegljerjevi in Fendretovi z Rifnika, ki so dajali streho in pomoč partizanom v najtežjih časih: Tofantova, ki se je zastrupila, da ne bi padla živa v roke zverinskim gestapovcem, in njena zvesta pomočnica Fanika, neustrašna aktivistka, ki je ob aretaciji spila premalo strupa, pa so jo v bolnišnici še rešili smrti, da so jo lahko še trpinčili in nazadnje ustrelili, ko je z vsem gestapovskim peklom niso mogli ukloniti.

Mračni so bili tisti časi, ko so se začeli stari znanci, znanci od otroških let bati drug drugega, ko se je le skrivaj in med prijatelji utrnila beseda, ki so jo občutila zvesta srea, ko so prodane duše zasledovale, s kom govoriš, kod hodiš, vsak korak in vsako besedo; grozne so bile tiste noči, ko je vsak šum in vsako brnenje spominjalo nemirno speče, da jih lahko vsako minuto odvedejo v gestapovske mučilnice, da jih nazadnje postrele kot talce.

Tiste strašne dni, kakor jih ni bilo hujših v naši zgodovini, je šla nekoč po mraku skozi trg Maruša Mogilnicka. Šla je naglo, rahlo sklonjena naprej, kakor vedno. Zdaj pa zdaj se je sunkovito ozrla. S seboj je imela šopek cvetja. Zavila je na pokopališče, a rož ta večer ni položila ne materi ne bratu na grob, to pot jih je položila na grob Leonu Dobrotinšku... Tiste čase je bilo to še greh, še zločin. Tudi Maruša je kmalu omahnila od nacistične krogle — cvetje na Leonovem grobu je zvenelo, kakor zvene vsako cvetje, a v zvestih srcih je cvetelo in poganjalo naprej.

In padali so borci, od morilcev zaznamovani za morilce, padali so talci, padali drug za drugim, ki so šli v boj proti nasilju, do zadnjega diha neuklonljivi in ponosni... Bridki, prebridki so bili trenutki ločitve. Lojze in Mimika, Gašperšičeva, sta se srečala zadnjič v zaporu, mlada, še polna življenja. Besede nista mogla spregovoriti v slovo, le objela sta se in zadnjič poljubila... »Moja ljuba mama in otroci!« je začela svoje zadnje pismo Mimika, »danes se poslavljam od Vas v duhu, ker se osebno ne morem. Ob štirih popoldne grem v smrt... Tu Vam

pošiljam prstan, naj ima Slavica za spomin...« — »Dragi starši!« je pisal zadnjič domov Lojze, »poslavljam se od vseh skupaj, od bratov in sester, posebno od Vas očeta in matere, ko moram tako mlad s tega sveta, je pač taka usoda... Zredite moja otroka, da bosta kot ljudje!«

Potem je zadelo tudi otroke talcev in borcev; morali so od sorodnikov v Rajh, da bi jih tam zdresirali za janičarje, da bi pomladili nemško kri, če so rasni znaki po hitlerjanski lažni vedi, po rasni teoriji, to dopuščali. Tako in še huje kot v turških časih, kot v časih Miklove Zale.

Nepremagljivim Führerjevimi armadam je končno spodletelo: pri Stalingradu, pri Moskvi in v Afriki. Vsa svobodoljubna Evropa se je začela dvigati in Führerju so začeli odhajati in se izmikati zavezniki. Na naših tleh se niso bojevali le odredi, zrasi so v brigade, v divizije, v osvobodilno vojsko. Iskra prvih partizanov se je tudi v naših krajih razplamtela, zveza srdito zatirane OF se je razrasla, postala po udarcih še močnejša. Mobiliziranci so se izmikali, da bi še hodili na fronto za Hitlerja in njegovo višjo raso, ampak so odhajali v hoste k partizanom. In ko je v najhujši zimi februarja 1944. leta vdrla v naše kraje XIV. divizija, sta Hitler in njegova vojska izgubila sij neranljivega in nepremagljivega. Rajh se je začel rušiti; ne brez velikih žrtev iz naše strani, a rušiti se je začel nezajezljivo.

Pohod XIV. divizije se da primerjati v naši zgodovini edino z velikim slovensko-hrvatskim kmečkim puntom, ki je zagorel v srednjeveški mrak 372 let poprej v istih krajih, od koder je začela napad na nepremagljivost Rajha slovenska partizanska vojska. Kmečke puntarje, oborožene s kosami in cepci, je pobila in za dolgo ukrotila gosposka konjenica v oklepkih, izurjena vojska s sulicami in meči; partizanskega pohoda pred dvanajstimi leti, plamenov upora, ki jih je zanesla v naše kraje XIV. divizija pa ni zadušila več nobena premoč v orožju. Od takrat, ko je prišlo pri Bučah 6. februarja do prvega spopada med Tomšičevo brigado in Nemci, okupatorji v naših krajih niso imeli več mirne ure. Začelo se je viharo leto dejanj in znamenitih dogodkov, ki bodo ostali v naši zgodovini nepozaben vzgled junaštva, tovariške požrtvovalnosti in žrtev brez primere.

Jurklošter, Žusem, Planina, Slivnica, Pilštanj, Zagorje, Loka, so kraji, kjer se je izkazal Kozjanski odred. 18. julija je Tomšičeva brigada vdrla v Šentjur, 30. julija razdrla železnico pri Slomu, 10. avgusta rešila v Šmarju jetnike, 17. avgusta pa je

odšlo v Bračičevo brigado z Vrha 29 fantov in mož iz naše okolice. 10 med njimi jih je do konca vojne, do druge pomladi padlo: Maks Grejan s Kamenega, Jože Mastnak in Jože Palir z Vrha, Jože Pečar, Franc Obrez in Ignac iz Črnoalice, Maks Veber in Ivan Rataje starejši in mlajši iz Stopč in Ivan Zupanc iz Bezovja... Tveganim podvigom Kozjanskega odreda in Tomšičeve brigade so se pridružila junaštva Bračičeve brigade: tako boji na Zgornjih Slemenih, pri Pletovarjih, pri Kozjem, napad na Pečovnik. Nemcem tudi kanoni niso pomagali. Takrat je uspel tudi napad na vlak pri Vrbnem. In 26. oktobra, nekaj dni pozneje, ko so partizanske divizije in enote Rdeče armade osvobodile Beograd, je glavni štab NOV in POS izdal ukaz, s katerim so proglasili XIV. divizijo za udarno in prav tako še posebej XIII. brigado Mirka Bračiča, brigado, ki so jo pomagali proslaviti tudi partizani iz naših vasi.

Pozimi, ko je NOV v krvavih bojih prodirala preko Hrvaške in Bosne, ko je bilo rešenih iz Starega piskra, iz sredine Celja nad 300 jetnikov, je zadela pravična sodba samega Kreisleitnerja krvnika Dorfmeistra in se je v partizanskih rokah znašel nazadnje celo nemški general Konrad Heidenreich. S tem je bilo dokazov dovolj, da dežela kljub vsemu zločinskemu nasilju ni postala nemška, kakor je bil ob prihodu ukazal Adolf Hitler.

Ta zima, četrta vojna zima, je bila čas neučakanih upov in veselih pričakovanj. V naših hišah so prebirali knjižico o ljudski oblasti, žene so šivale zastave s peterokrako zvezdo, dekleta so gojila nageljne. Gojile so jih, kakor gojimo srčne želje, tiste želje, ki nas spremljajo povsod in nas obiskujejo še v sanjah. Postavljale so lončke s sadikami na južna okna, jih umikale pred ledenimi rožami na njih, jih zalivale, da bi kolence in suličasti listi hitreje poganjali kvišku in ugibale in se veselile, kdaj že vzbrstijo. In topleje ko je grelo sonce, hitreje so poganjala kolence in bolj so rasli listi od njih — in z nageljni so poganjali in rasli upi, da bo pomlad prinesla mir, da prihaja z zmagami partizanske vojske pomlad nove ljudske ureditve. Nič ni moglo več streti teh upov, nič udušiti vsak dan bolj neučakanih pričakovanj, še strahotno, zverinsko obešanje talcev na Frankolovnem. Z bližajočo se partizansko vojsko so vzbrstela upanja, tako kakor so v pomladnem soncu vzbrsteli nageljni. In tiste dni, ko se trava naglo potegne, ko se ti naši kraji odenejo s cvetjem, ko zadehtijo po teh naših gričkih jablane, prav takrat so zažareli in zadehteli tudi nageljni na oknih proti jugu. Pred eno od

teh zvestih hiš je padel, kot z neba, med gručo domobrancev partizan na beleu. Niso ga napadli, kakor da se niso znašli, in preden so se razgubili, komaj je vojak s peterokrako na partizanki dobro razjahal, je stopila na prag nasmejana deklica in pripela partizanu na prsa živordeč nagelj — starodavno naše znamenje ljubezni in zvestobe.

Dragi rojaki! 152 imen je vklesanih v spomenik: delavci, kmečki fantje in dekleta, moške in žene, poedinci in cele družine, obrtniki, študentje in že izšolani izobraženci, starci in mladina, komaj odrasla otroškim letom, vsi so se složno uprli selitvam, ponemčevanju, nepostavnim mobilizacijam, internacijam, grabežu otrok, trpinčenju po gestapovskih ječah, ubijanju talcev in zoper umazane, prodane duše, ki so okupatorju pri vsem tem pomagale. Umirali so v strahotah fašističnih taborišč, ponosno in neuklonljivo gledali v smrt kot talci, ugašali sami s seboj na bojiščih, ko ni bilo nikogar blizu, da bi jim ob zadnji uri omočil goreča usta. Bojevali in padali so tod naokrog, blizu svojih domov in križem po naši zemlji, na Hrvaškem, v Srbiji in naši pot med borce proti nasilju tudi tam daleč v Rusiji, kamor jih je zanesel vojni vihar. Padali so od takrat, ko so prvi komunisti zanetili iskro upora, pa do zadnjih dni vojne, ko sta pod brstečim drevjem, med pomladnim resjem, blizu tam, kjer se je začel upor, izkravela ob svitu svobode Dušan in Cvetka, zvésta domovini in do zadnjega diha svoji mladi ljubezni.

Očetje in matere, sestre in bratje, sinovi in hčere, sorodniki in znanci, sošolci in učenci, sosedje in prijatelji, ki vas ni več med nami, ki ste padli za svobodo in lepše življenje nas vseh in rodov, ki prihajajo! Ta spomenik naj ne neha govoriti o vašem trpljenju in vašem junaštvu, o tem, da ste žrtvovali najdražje, kar lahko človek žrtvuje, da ste dali življenje, da ste se žrtvovali za dragocenost, ki je ni večje mimo nje — za svobodo.

Nas pa naj opominja, da so bile žrtve prekrvave in pretežke, da bi smeli svobodo zapravljati in oblast ljudstva kdajkoli in kadarkoli onečaščati.

Vaš zgled in vaša slava, dragi rojaki, tovariši v boju in nepozabni prijatelji, naj ne mine!

Fran Roš

Grob pod Resevno

(Cvetki Jerinovi in Dušanu Lahu)

Molči Resevna. A spregovorijo
gozdovi v soncu in pod svitom zvezd,
ko jim vrhovi v vetru zašumijo,
o dveh junakih véliko povest.
Biló je jutro prve dni pomladi,
ki že je odpirala v svobodo pot.
Tedaj sta dve življenji jasni, mladi
izkrvaveli v strmem bregu tod.
Ob smrekah tam je Cvetka obnemela,
pod vrhom Dušan je omahnil strt.
Oba pod streli je temà objela
in v borbi združena sta padla v smrt.
Že let deset tu pod Resevno spita
v naročju mirnem hribov in gozdóv.
A njuna kri, iz smelih src prelita,
nam je rodila čas svoboden, nov.
Glavé ob njunem grobu priklonimo
pod soncem, ki mogočno nam gori!
Spomin junakov tiho počastimo,
ki v nas živita v sreči svetlih dni!

Za svobodo so dali svoja življenja

1. Arzenšek Franc, roj. 25. 3. 1907 v Podgradu, ustreljen v Mariboru 13. 6. 1943.

2. Arzenšek Jožef, roj. 3. 1. 1911 v Podgradu, posestniški sin, padel kot borec na Vinskem vrhu 10. ali 11. 1. 1945.

3. Arzenšek Neža, roj. 2. 1. 1880 v Brezah, gospodinja, internirana v Auschwitzu, umrla 10. 10. 1942. Pobil jo je paznik, ko se je od slabosti zgrudila.

4. Arzenšek Vinko, roj. 28. 11. 1920 v Podgradu, posestniški sin. Zaradi prikrievanja orožja in sodelovanja z OF ustreljen v Celju 22. 7. 1942.

5. Aužner Alojz, roj. 4. 6. 1913 v Podgradu, organist, minerec XIII. brigade Mirka Bračiča. Pokopan v Tuhinju.

6. Aužner Anton, roj. 25. 2. 1930 v Podgradu, trgovski vajenec, izginil brez sledu nekje blizu Rimskih Toplic, borec Kozjanskega odreda.

7. Bizjak Zora, roj. 16. 1. 1925 v Postojni, internirana v taborišču na Hrvaškem, kjer je umrla.

8. Bohorč Bogomir, roj. 22. 4. 1920 v Šentjurju, trgovski pomočnik, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, ujet pri napadu na most pri Poljčanah in ustreljen marca 1945 v Zgornji Savinjski dolini.

9. Bolje Stanislav, roj. 1. 5. 1911, študent prava, borec Šlandrove brigade, sled za njim se je izgubila leta 1945.

10. Celarec Jakob, roj. 17. 5. 1898 v Vrhniku, furnirski mojster, že od 1941. leta podpiral NOP. Ustreljen 30. 7. 1942 v Celju.

11. Centrih Franc, roj. 3. 5. 1908 v Stopčah. Mobilizirali so ga Nemci, prišel v rusko ujetništvo in se vrnil z jugoslovansko brigado ter padel nekje v Sremu.

12. Čepin Anton, roj. 8. 1. 1918 v Hrušovcu, kmečki delavec, padel v borbi.

13. Čepin Vinko, roj. 14. 1. 1926 v Zagorju, dijak, borec Kozjanskega odreda, kapetan — politkomisar, ujet in obešen na Frankolovem 12. 2. 1945.

14. Čurčič Jože, roj. 24. 2. 1914, borec II. vojvodinske brigade 4. udarne divizije, padel 26. 2. 1945.

15. Dobrotinšek Franciška, roj. 16. 12. 1883 v Dramljah, posestnica, zaradi sodel. z NOP odpeljana v Auschwitz, kjer je podlegla novembra 1942.

16. Dobrotinšek Leon, roj. 12. 2. 1906 v Globočah, ključavničarski pomočnik, aktivno sodeloval že od začetka z NOP, bil zaprt v celjskih zaporih; gestapo ga je pripeljal na teren, da pokaže skrito orožje, izrabil priliko in skočil v Voglajno ter storil prostovoljno smrt 4. 5. 1942.

17. Fendre Amalija, roj. 27. 7. 1880 v Brezah, posestnica, že od 1941. leta sodelovala z NOP, umrla za grižo v Auschwitzu 16. 9. 1942.

18. Fendre Anton, roj. 2. 3. 1921 v Rifniku, kmečki sin, sodeloval z NOP, ustreljen v Celju 23. 7. 1942.

19. Fendre Ivan, roj. 26. 9. 1903 v Rifniku, kolarski pomočnik, povezan z OF in jo podpiral z denarjem, ustreljen v Celju 20. 7. 1942.

20. Fendre Jožef, roj. 26. 9. 1903 v Rifniku, pekovski pomočnik, bil med prvimi aktivisti, po strašnem mučenju ustreljen v Mariboru 2. 10. 1942.

21. Fendre Karel, roj. 21. 11. 1911 v Rifniku, mizarski pomočnik, od vsega početka povezan z NOP, mučen in ustreljen v Celju 22. 7. 1942.

22. Fendre Marija, roj. 7. 3. 1900 v Rifniku, gospodinja, internirana, se pri delu zastrepila in umrla brez pomoči 26. 9. 1942 v Auschwitzu.

23. Fendre Martin, roj. 21. 3. 1920 v Rifniku, soboslikar, bil med prvimi aktivisti in sodeloval z Dobrotinškom. Ustreljen v Celju 22. 7. 1942.

24. Flis Franc, roj. v Dobju pri Dramljah, mlinarski pomočnik, vodič XIII. brigade Mirka Bračiča, pri Štorah ranjen in odpeljan v Graz, kjer je od 25. 4. 1945 izginila za njim vsaka sled.

25. Flis Ivan, roj. 20. 12. 1889 v Vrbnem, modelni mizar, umrl doma na posledicah mučenja v zaporu, 16. 10. 1943.

26. Glavač Antonija, roj. 23. 6. 1894 nekje pri Litiji, gospodinja, internirana in se ni vrnila iz taborišča.

27. Gobec Mihael, roj. 26. 9. 1899 v Podgorju, kmet, podpiral OF, izdan in odpeljan v Mauthausen in umrl 12. 11. 1942.

28. Golež Jožef, roj. 27. 12. 1912 v Kamenem, delavec, borec Lackovega odreda, padel na Konjskem vrhu pri Mariboru decembra 1944.

29. Grejan Maks, roj. 10. 10. 1909 v Vrbnem, tovarniški delavec, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, ranjen se zastrupil in v partizanski bolnišnici nekje pri Ljubnem umrl 25. 12. 1944.

30. Gaber Jernej, roj. 11. 1. 1887 v Cerovcu, kmet, zaprt v Celju zaradi aktivnega sodelovanja z OF, umrl doma na posledicah mučenja 20. 3. 1945.

31. Gašperšič Alojz, roj. 7. 6. 1905 v Pivki na Krasu, mizar, podpiral OF, ustreljen v Celju 21. 6. 1942.

32. Gašperšič Marija, roj. 28. 9. 1905 v Kamenem, gospodinja, ustreljena v Celju 22. 7. 1942.

33. Gologranc Stanko, roj. 1. 2. 1920 v Celju, študent, padel 1. 2. 1945 v Cerovcu.

34. Guzej Alojz, roj. 12. 1. 1925 v Cerovcu, posestniški sin, prisilno mobiliziran, prišel v rusko ujetništvo, padel v I. proletarski brigadi v Ljubiči pri Čačku.

35. Guzej Zlatko, roj. 4. 1. 1919 v Primožu, poljski delavec, minerec, ujet in odpeljan v Maribor ter ustreljen 1945.

36. Horvat Alojz, roj. 26. 6. 1905 v Osredku pri Kalobju, kmečki sin, borec Šlandrove brigade, padel v Lučah 1944.

37. Hrastnik Franc, roj. 29. 3. 1894 v Zgornji Polskavi, kmet, zbiral denar in orožje, ustreljen v Celju 30. 7. 1942.

38. Jager Avgust, roj. 2. 7. 1912 v Botričnici, tovarniški delavec, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, bil nato na kurirski stanici na Svetini, padel v borbi na Resevni 18. 3. 1945.

39. Jager Franc, roj. 6. 10. 1896 v Bezovju, kmet, materialno podpiral NOP, ustreljen v Celju 22. 7. 1942.

40. Jančič Anton, roj. 10. 5. 1920 v Kalobju, kovač, simpatiziral z NOP, ustreljen v Celju 23. 6. 1942.

41. Jerin Cvetka, roj. 2. 7. 1925 v Kompolah, sekretarka okrajnega komiteja SKOJ, padla 18. 3. 1945 na Resevni.

42. Junis — Arabec, vojni ujetnik, pobegnul iz nemškega transporta in se priključil Prvi celjski četi, padel 1941 pod Resevno.

43. Kincl Avgust, roj. 11. 8. 1912 v Šentjurju, učitelj, 1941. leta interniran, oficir prekomorske brigade, padel 2. 5. 1945. leta v Dalmaciji.

44. Koprivc Franc, roj. 3. 10. 1908 v Trnovcu, železničar, že od 1941. leta gmotno podpiral OF, ustreljen v Celju 22. 7. 1942.
45. Kopriva Ana, odpeljana leta 1942. v Auschwitz, umrla 1945. leta.
46. Kopriva Milica, odpeljana leta 1942. v Auschwitz, umrla 1945. leta.
47. Korošec Helena, roj. 6. 5. 1895 v Rifniku, posestnica, izseljena, dajala partizanom hrano, ustreljena 1945 v Gornji Rašnici v Bosni.
48. Kovačič Stanko, roj. 1917 v Poljčanah, poljski delavec, padel kot borec.
49. Kozjan Ignac, roj. 21. 1. 1898 v Babni reki, sodeloval z NOP, predvojni komunist, ustreljen v Celju 22. 7. 1942.
50. Koželj Franc, roj. 16. 6. 1916 v Grazu, železničar, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, padel 1. 12. 1944 v Dobrovljah.
51. Kresnik Ivan, roj. 10. 4. 1922 v Celju, sodarski pomočnik, borec III. bataljona 1. jugoslovan. prekomorske brigade, padel 9. 5. 1945. v Banovi Jarugi.
52. Krim — Arabec, nem. vojni ujetnik, pobegnil, se priključil slovenskim partizanom 1941. leta, padel kot borec Prve celjske čete 1941. leta.
53. Kristan Jožef, roj. 28. 2. 1922 v Trnovcu, kmečki sin, mobiliziran v nemško armado, prišel v angleško ujetništvo, se vrnil s prekomorsko brigado in bil nazadnje v 1. četi II. bataljona XII. SNOUB.
54. Kumperger Jožef, roj. 21. 3. 1899 v Črnljici, delavec, bil v gospodarskem odseku na Planini, ujet in ustreljen 1945. v Radvanju pri Mariboru.
55. Leskovšek Franc, roj. 30. 3. 1898 v Zapužah, posestnik, padel 1945. v Črni.
56. Lah Dušan, roj. 22. 1. 1918, veterinar, pomočnik načelnika za veterino pri Glavnem štabu NOV in POS, padel 18. 3. 1945 na Resevni.
57. Laščak Pavel, roj. 22. 6. 1922 pri Deskleh pri Gorici, mlekarski vajenec, izseljen, mobilizirali so ga ustaši, padel v partizanski edinici 10. 5. 1945 v Planini pri Kraševu v Bosni.
58. Limovšek Srečko, roj. 18. 5. 1898 v Jesenicah, finančni preglednik, že od 1941. leta podpiral NOP, ustreljen v Celju 22. 7. 1942.
59. Lubej Anton, roj. 3. 1. 1881 v Kranjčah, kmet, obveščevalec, od začetka sodeloval z NOP, ustreljen v Celju 30. 7. 1942.

60. Lubej Franc, roj. 19. 4. 1928 v Repnem, kmečki sin, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, padel februarja 1945 v okolici Žusma.

61. Martinčič Anton, roj. 15. 1. 1927 v Stopčah, posestniški sin, padel v Slavoniji kot borec XXV. brodske brigade 1945.

62. Mavrer Ivan, roj. 28. 11. 1911 v Paški vasi, tovarniški delavec, interniran v Dachau, kjer je umrl 1944. ali 1945. leta.

63. Mavrer Martin, roj. 15. 10. 1917 v Paški vasi, tovarniški delavec, interniran v Dachau, kjer je umrl 1944. ali 1945. leta.

64. Mastnak Jože, roj. 3. 3. 1927 na Vrhu pri Grobelnem, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, padel na položaju pri Kozjem 12. 9. 1944.

65. Dr. Mogilnicki Marija, roj. 8. 4. 1909 v Bučacu, zabo-zdravnica, zbirala sanitetni material in orožje, ustreljena v Ma-riboru 2. 10. 1942.

66. Dr. Mogilnicki Vladimir, roj. 7. 4. 1875 v Bučacu, zdrav-nik, pomagal z zdravili in sanitetnim materialom, umrl v tabo-rišču v Nemčiji.

67. Ing. Mogilnicki Vladimir, roj. 7. 4. 1898 v Bučacu, ing. kemije, umrl 1945. v Buchenwaldu.

68. Novak Jože, roj. 6. 1. 1931 v Vrbnem, mlinar, zaradi so-vražnega razpoloženja do okupatorja pregnan in ustreljen na begu 27. 7. 1942 v Studencih pri Mariboru.

69. Novak Franc, roj. 15. 4. 1910 v Vrbnem, posestniški sin, njet na Boču in zaradi mučenja podlegel v zaporu v Celju 15. 8. 1942.

70. Obrez Franc, roj. 4. 10. 1920 v Bezovju, poljedelec, v borbi ujet in pri Barbari v Halozah ustreljen 26. 2. 1945.

71. Obrez Ignac, roj. 24. 7. 1912 v Loki pri Žusmu, kmečki sin, padel oktobra 1944 v Beli Krajini.

72. Oevirk Matevž, roj. 21. 9. 1900 v Bezovju, železničar, zbiral denar in živila, ustreljen v Celju 30. 7. 1942.

73. Oset Alojz, roj. 5. 5. 1894 v Kranjčah, kovaški mojster, pomagal NOV, ustreljen v Celju 15. 8. 1942.

74. Osci Frančiška, roj. 8. 6. 1894 v Cerknici, gospodinja, umrla v Auschwitzu 10. 9. 1942.

75. Palir Jakob, roj. 25. 7. 1914 v Grobelnem, občinski tajnik, izseljen, tam podpiral partizane, aretiran, umrl v Jasenovcu aprila 1945.

76. Palir Slavica, roj. 2. 7. 1921 na Teharjih, šivilja, pomagala možu pri obveščevalni službi, umrla v Jasenovcu aprila 1945.

77. Pečar Ana, rojena 18. 5. 1889 v Novi vasi, gospodinja, zaradi simpatiziranja s partizani odpeljana v Auschwitz in umrla 26. 11. 1942.

78. Pečar Franc, roj. 8. 2. 1888 v Bezovju, železničar, sodeloval s partizani, umrl v Auschwitzu 9. 9. 1942.

79. Pečar Franc, roj. 22. 5. 1910 v Grazu, mizarski pomočnik, že od 1941. leta podpiral partizane, ustreljen v Celju 22. 7. 1942.

80. Pečar Jože, roj. 2. 4. 1911 v Črnolici, kmečki sin, padel 10. 10. 1944. pri Slovenski Bistrici.

81. Pečar Matilda, roj. 3. 3. 1916 v Grobelcah, šivilja, simpatizirala z NOP, umrla v Auschwitzu 1. 12. 1942.

82. Palir Jože, roj. 30. 1. 1911 v Grobelnem, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, padel pri Kozjem 10. 9. 1944.

83. Partinač Slavko, roj. 20. 2. 1906 v Rifniku, je bil že pred vojno simpatizer KZ, izseljen v Srbijo, kjer se je takoj priključil partizanom. Padel kot partizan že 1941. leta.

84. Pevec Alojz, roj. 27. 5. 1912 v Proseniškem, tovarniški delavec, borec Šercerjeve brigade, padel 1. 2. 1945.

85. Pilih Franc, roj. 31. 1. 1924. v Kaplji vasi, ključavničar, padel 26. 4. 1945 pri Sovarniku v Srbiji.

86. Pirš Amalija, roj. 23. 3. 1895 v Šentjurju, gospodinja, zaradi poslušanja tujih radijskih postaj internirana v Auschwitzu in umrla v jeseni 1945. leta.

87. Pirš Eva, rojena 23. 8. 1924 v Rifniku, hči železničarja, umrla v Auschwitzu.

88. Pirš Marija, roj. 23. 8. 1924 v Rifniku, dijakinja, umrla v Auschwitzu.

89. Pirš Franc, roj. 14. 11. 1900 v Zgornjih Lažah, železničar, zaradi poslušanja tujih radijskih postaj ustreljen v Celju dne 24. 5. 1945.

90. Plahuta Peter, roj. 20. 1. 1911 v Zlatečah, tovarniški delavec, padel 23. 3. 1945 v Zgornji Poljskavi.

91. Podrebaršek Marija, roj. 16. 2. 1895, ustreljena v Celju 22. 7. 1942.

92. Poženel Anton, roj. 19. 1. 1907 v Črnem vrhu nad Idrijo, industrijski delavec, vsestransko pomagal partizanom, ubit v zaporu ob bombardiranju v Mariboru 1. 4. 1945.

93. Ratajce Ivan, roj. 20. 10. 1908 v Stopčah, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, ujet in ustreljen v Mariboru 1945. leta.

94. Ratajce Ivan, roj. 17. 12. 1910 v Stopčah, strojni ključavničar, ranjen, ujet in ustreljen 3. 3. 1945 v Borjah pri Kolovratu.

95. Rataj Ivan, roj. 1. 6. 1925 v Šibeniku, poljski delavec, padel v Turnu na Dolenjskem 20. 4. 1945.

96. Reberšak Jurij, roj. 24. 4. 1916 v Zavodni pri Celju, vojaški godbenik, umrl v Trevisu-Monigo 1943.

97. Rojec Ivan, roj. 25. 5. 1925 v Loškem potoku, kmečki sin, izseljen, borec XII. bosenske brigade, padel 1944 v Bosni.

98. Sajko Vinko, roj. 11. 7. 1907 v Grobelnem, posestniški sin, izseljen, partizanski kurir, ustaši so ga ustrelili 22. 10. 1945.

99. Senekovič Vinko, roj. 3. 4. 1916 v Spodnjem Gasterju, delavec, padel 18. 3. 1945 v Ravnah.

100. Slapšak Leopold-Gajst, roj. 3. 3. 1918, mesarski pomočnik, komandir specialnega voda, izredno hraber borec, padel v Ravnah pod Resevno 18. 3. 1945.

101. Snoj Alojz, roj. 19. 6. 1914 v Starem trgu pri Ložu, trgovec, zaradi sodelovanja z OF aretiran in ustreljen v Celju dne 2. 7. 1942.

102. Stojan Anton, roj. 13. 1. 1920, mizar, padel v Selah Šumberk 11. 3. 1944.

103. Strašek Franc, roj. 8. 2. 1915 v Novi vasi, orožnik, zaradi sodelovanja s partizani ustreljen v Celju 7. 7. 1942.

104. Šantel Peter, roj. 27. 6. 1889 v Belskem, padel.

105. Škoberne Avgust, roj. 3. 8. 1902 v Kranjčah, posestnik, zaradi povezave z aktivisti OF v Šentjurju ustreljen 15. 8. 1942.

106. Škoberne Marija, roj. 12. 3. 1908 v Kranjčah, gospodinja, zaradi sodelovanja s partizani internirana v Auschwitz, telesno in duševno obnemogla umrla decembra 1942.

107. Štante Jože-Žitko, roj. 30. 7. 1927 v Celju, dijak, borec II. čete II. bataljona X. SNOUB Ljubljanske, padel na Ilovi gori 4. 11. 1943.

108. Štante Stanislav, padel neznano kje.

109. Šumrada Viktor, roj. 28. 11. 1918 v Primožu, orožnik, zaradi sodelovanja s partizani ustreljen v Celju 7. 7. 1942.

110. Tacar Franc, roj. 8. 2. 1913 v Kranjčah, davčni uradnik, že od početka aktivno sodeloval z OF, ubit pri bombnem napadu na Celje 24. 1. 1944.

111. Tofant Helena-Ukrajinka, zbirala orožje in denar, ob aretaciji se je zastrupila in umrla 8. 7. 1942 v celjski bolnišnici.

112. Trebovc Alojz, roj. 29. 6. 1917 v Goričici, mizarski pomočnik, dezertiral iz nemške vojske, bil kurir na stanici 1721 na Cerovcu, izdan in ustreljen na Cerovcu 1. 2. 1945.

113. Trebovc Avgust, roj. 17. 8. 1923 v Goričici, dijak, obdolžen pisanja parol, 1. 12. 1941 umrl v Mauthausnu.

114. Trebovc Martin, roj. 7. 10. 1919 v Goričici, ing. agronomije, četni administrator 1. čete III. bataljona Gubčeve brigade, padel 22. 10. 1945 v Šentjanžu na Dolenjskem.

115. Veber Maks, roj. 10. 10. 1913 v Stopčah, mizarski pomočnik, padel v borbi pri Kozjem 10. 9. 1944.

116. Vrhovšek Frančiška, roj. 25. 3. 1917, služkinja, se je hotela zastrupiti, a so jo v bolnišnici rešili in nato ustrelili v Celju 15. 8. 1942.

117. Zabukovšek-Stelzer Dora, roj. 30. 4. 1919 v Kanalskem Lomu pri Mostu na Soči, študentka farmacije, sodelovala z OF, umrla v Ravensbrucku 7. 10. 1944.

118. Zupanc Ivan, roj. 31. 12. 1910 v Mörsu — Nemčija, podoficir, borec XIII. brigade Mirka Bračiča, padel 12. 2. 1945. v Paki pri Vitanju.

119. Zupanc Jernej, roj. 26. 7. 1905 v Selah, padel 21. 1. 1945 pri Vukovarju med vasjo Opatovac—Lovas.

120. Zupanc Štefan, roj. 19. 12. 1909 v Repnem, posestnik, komandir čete XIII. brigade Mirka Bračiča, padel pri Borovljah 9. 5. 1945.

121. Žličar Elizabeta, roj. 7. 11. 1891 v Vinskem vrhu, posestnica, umrla v Auschwitzu.

122. Žličar Ivan, roj. 25. 12. 1911 v Šentjurju, ustreljen 1. 1942.

123. Žličar Jože, roj. 28. 3. 1917 v Šentjurju, ustreljen v Celju 15. 8. 1942.

124. Žmahar Franc, roj. 11. 4. 1925 na Teharjih, dijak, bil v eni izmed tankovskih brigad, utonil v Donavi 1945. leta.

125. Žvegler Jožef, roj. 24. 7. 1864 v Rifniku, kmet, simpatiziral s partizani in poslušal tajne radijske postaje, ustreljen v Celju 25. 7. 1942.

126. Žvegler Jožef, roj. 11. 3. 1920 v Rifniku, kmečki sin, umrl v Mauthausnu novembra 1942. leta.

127. Žvegler Justina, roj. 24. 9. 1918 v Rifniku, kmečka hči, umrla v Mauthausnu 1942. ali 1943. leta.

128. Žvegler Karel, roj. 18. 10. 1912 v Rifniku, kmečki sin, padel 16. 10. 1944.

129. Žvegler Marija, roj. 4. 9. 1887 v Sevnici ob Savi, posestnica, ustreljena v Celju 22. 7. 1942.

*130. Žvegler Marija, roj. 4. 5. 1917 v Rifniku, kmečka hči, umrla 1942. ali 1943. leta v Mauthausnu.

Marjan Žagar:

Šentjur v preteklosti

Trg Šentjur pri Celju leži 11 km vzhodno od Celja, ob železniških progah Ljubljana—Maribor ter Celje—Rogatec, v dolini Voglajne. Trg se razteza deloma na desnem bregu razširjene doline Voglajne, na levem bregu Pešnice, deloma pa na pobočju nizkega griča, ki pade na jug proti dolini Voglajne. Šentjur je središče voglajnske doline, za njegovo širšo okolico pa lahko štejeemo vse področje Voglajne, razen malenkostnih izjem ob povirju Sloma in spodnjega toka Voglajne, od Štor navzdol, ki je že neposredna okolica Celja. V Šentjurju dobi Voglajna vse pomembnejše pritoke: Slom, Kozarico, Pešnico. Skozi trg teče cesta Celje—Posotelje, sem težijo ceste s Kozjanskega (Podčetrtek—Loka pri Žusmu—Šentjur; Kozje—Prevorje—Šentjur; Planina—Šentjur), prav tako privede sem cesta izpod Kalobja in Šentrupreta (danes Breze) ter cesta iz Dramelj in Ponikve.

V Šentjurju se stikata dva predela: terciarna, rahlo gričevnata pokrajina severno, t. j. na desni strani Voglajne in železniške proge proti Celju in pa močno razgibano, hribovito »Kozjansko« z značilnimi grapami in strmimi, gozdnatimi pobočji na levi strani Voglajne, t. j. na jugu, kjer je kulturni svet le na oblih vrhovih hribov ali po skromnih dolinah in le redkeje na pobočjih (Breze, Kalobje, Dobje, Slivnica, Žusem itd). V vzporedniški smeri pa smo tu na prehodu med celjsko kotlino na zahodu in Sotelskim na vzhodu; tako torej tu prehajamo iz alpskega predgorja v panonski predel.

ZGODOVINSKI PREGLED

Že v neolitski dobi je tu obstajala znatna naselbina. Na vrhu Rifnika je arheolog Walter Schmidt odkril predmete iz neolitika — mlajše kamene dobe, številne ilirske grobove z žarami in raznimi bogatimi okraski pa iz hallstattske — starejše železne dobe; najdba keltskih kovancev pa je iz latenske — mlajše že-

lezne dobe. Na vrhu Rifnika so ohranjeni ostanki popolne pred-rimske naselbine (ajdovska zidanica). Na Rifniku so izkopali mnogo rimskih predmetov (znana je glava Druza Germanica), tu blizu je namreč vodila stara rimska cesta. Tako vidimo, da je bila okolica Šentjurja naseljena povezano od najstarejših časov do danes.

Stara srednjeveška naselbina se je razvila pod četrto ure oddaljenim, starim, Podgrajskim gradom (Anderburgom). Razvaline gradu sicer niso več ohranjene, toda nanj spominja še ime vasi pod njim — Podgrad. V bližini sta bila še dva srednjeveška gradova: Rifnik in Ploštanj, slabo uro od Šentjurja pa grad Blagovna. Vsi ti gradovi so bili prvotno last grofov Breze-Seliških (verjetno po 1016. letu), ki so imeli obsežna posestva med Bočem, Sotlo in Savo. Ta posestva je bl. Hema izročila 1036. leta ženskemu samostanu v Krki na Koroškem, 1072. leta pa jih je prevzela Krška škofija. Menda so v darovnici bile izvzete le vasi Kameno, Dramlje, Hotunje in Ponikva. Rifniški grad je bil gospodarsko in upravno središče posestev bl. Heme med Bočem, Sotlo in Savo. Okoli l. 1400 je prišel Rifnik v last Celjskih grofov, Podgrad pa je postal last Krških škofov, ker ga je 1436. leta razrušil v borbi Celjanov s krškimi škofi celjski vojskovodja Jan Vitovec. Prav tako je Jan Vitovec razrušil grad Ploštanj.

Nekaj više nad vasjo Kameno je v srednjem veku stala kapela Sv. Ivana na Kamnu. Brž ko so v sosednji vasi, nekoliko niže, postavili kapelico Sv. Jurija, je južni del vasi Kameno dobil naslov Sv. Jurij pod Anderburgom, staro cerkev Sv. Ivana pa so pozneje prenovili, prekrstili v cerkev Marije in to je današnja Botričnica. Ko je bil grad Anderburg 1439. leta porušen, so kraj preimenovali v Sv. Jurij pod Rifnikom, po zgraditvi južne železnice pa v Sv. Jurij ob Južni železnici. Danes je Šentjur pri Celju.

Vas Šentjur se prvič omenja 1440. leta. Pod vplivom sosednjih gradov ter razvite trgovine in obrti je kraj že zgodaj dobil trške pravice. 1384. leta se prvič omenja kot trg zgornji del današnjega trga, medtem ko je spodnji del nosil naziv Spodnja vas. Na občini je bilo še do nedavnega shranjeno 7 privilegijev, v katerih so razni vladarji podarili trgu pravico do sejmov. Trški gospodje, Celjski grofje, so n. pr. leta 1400 podelili tržanom pravico do davka prostega tržnega dne na nedeljo. 1466. leta so dobili tržani pravico do letnega sejma na dan Sv. Primoža. Po

1585. letu je bil sejem na dan Sv. Jurija, pozneje pa so v trg prenesli sejme, ki so bili pri Sv. Rozaliji in Sv. Primožu in trg je dobil letno 12 semanjih dni.

Krški škofje, ki so bili po 1456. letu ponovno trški gospodje, so 1592. leta zastavili Šentjur in Podgrad Andreju pl. Weissbriachu. 1539. leta so dobili tržani od Krških škofov privilegij, ki je dovoljeval lasten trški pečat s sliko Sv. Jurija in lastno trško sodstvo v okviru trškega pomerija. Trški sodnik je izvrševal tudi krvno sodstvo. Vislice so stale na trški meji blizu Ulčarja na mestu, ki se še danes imenuje »Na gavgah«.

Trško upravo so vodili: trški sodnik, 6 prisednikov ali sve-tovalcev in občinski pisar. Prvi dostojanstvenik v trgu je bil župan ali sodnik. Pred cerkvijo je stal tudi sramotilni kamen (pranger).

V Šentjurju do 1495. leta ni bilo samostojne župnije, ampak le vikariat (od 1340. leta) kot podružnica župnije na Ponikvi. Brez dvoma je na razvoj trga vplivalo tudi to, da je Šentjur od leta 1495 staro farno središče, kamor so pripadale od 1765. leta tudi današnje župnije: Slivnica, Kalobje, Šetrupert in Dramlje. 1509. leta je cerkvi daroval cesar Maksimilijan desetino v vsej župniji, ki so jo pobirali do 1850. leta, ko je država odkupila pravico pobiranja desetine v Šentjurju za 16.854 zlatov. Cerkveno je parafara pripadala do 1751. leta oglejskim patriarhom, nato do leta 1787 goriški nadškofiji in posledj lavantinskim škofom.

Na mestu sedanje župnijske cerkve je stala stara cerkev, ki so jo 1708. porušili in začeli graditi novo, današnjo, ki so jo dogradili 1721. leta. Cerkev je gradil župnik Mihael Čandik pod vodstvom mariborskega mojstra Fuxa. Do 1816. leta je bilo pokopališče okoli cerkve, nato pa so ga premestili na današnje mesto.

Izmed štirih podružnih cerkva je najstarejša cerkev na Botričnici, ki je zidana v čistem romanskem slogu (prenovili so jo 1745. l.). V letih 1628—1646, ko je razsajala po Šentjurju kuga, so postavili cerkev Sv. Rozalije blizu Podgrada. Cerkev je zidana iz ostankov porušenega gradu Anderburga. Cerkev Sv. Primoža so postavili okoli 1650. leta, cerkev Sv. Ahaca pa v 17. stol. v spomin na zmago nad Turki pri Sisku (na dan Sv. Ahaca 1591. leta).

Janez Jakob, krški škof, je prodal trg 12. septembra 1612. leta Felicijanu in Marjeti pl. Waagen. 1635. leta pa so uporni kmetje grad popolnoma oplenili. 1795. je trg odzela graščina Blagovna.

boben in sulice, znake lastne sodnije, ki je bila odslej na tem gradu. Od 1754—1848, je bil namreč trg združen z graščinami Anderburg in Blagovna, ko pa je 1795. leta pogorel skoraj ves trg, razen cerkve in sodnije, ki je bila v Čampovi hiši (danes last Dr. Herberta Kartina), je Blagovna prenesla sodstvo v svojo graščino.

Leon Dobrotinšek

Trg Šentjur in okolico so prizadeli tudi turški vpadi. 1473. leta so Turki na povratku iz Koroške plenili po Štajerski. Pri Slovenj Gradcu so se razdelili v dve tolpi; izmed katerih je šla ena skozi Vitanje in Konjice, druga pa po Savinjski dolini. Obe tolpi sta se pri Šentjurju združili (na nedeljo 20. X.). S seboj so vodili okoli 8.000 jetnikov. Ob tej priliki so oplenili in uničili vso okolico. Po odhodu Turkov je izbruhnila kuga in lakota. Tri leta pozneje, 1476. leta, je preko Planine pridivjala v Šentjur četa Turkov (2.000 mož), oropala trg in okolico, požigala, nato pa oddrvela proti Šmarju. Turki so zopet divjali v Šentjurju 1493. in 1494. leta.

Ponoven požar, ki je upepelil skoraj ves trg, je bil leta 1817.

Težak gmoten položaj je silil tudi šentjurskega kmeta k uporom. Sicer ni znano, v koliko so šentjurski kmetje sodelovali v velikih kmečkih uporniških gibanjih 1515. in 1575. leta, toda uporniški val je šel prav preko tega ozemlja. 1655. leta je ponovno zavrelo med kmeti v Šentjurju. Povod za upor je dal grof Marko Schotembach, posestnik gradov Ojstrice in Anderburga, s svojim surovim postopanjem. Ko so se šentjurski kmetje

spuntali, jih je hotel župnik Magerl pomiriti z nedeljsko pridigo: »Dajte cesarju, kar je cesarjevega«. Razjarjeni kmetje so počakali župnika pred cerkvijo, mu naložili težko bruno na hrbet in ga gnali na Botričnico, kjer so ga ubili. Šentjurska kmečka vojska je nato napadla grad Rifnik, ga oplenila in porušila.

Prvo šolo v Šentjurju so ustanovili 1769. leta. Skraja je bil pouk v nadstropju sodnijske hiše, 1818. pa so postavili enonadstropno šolsko poslopje (od 1892 dekliška šola). 6. 12. 1909. leta so odprli novo, moderno šolsko poslopje (današnja osnovna šola in nižja gimnazija), 1908. leta pa so si po dolgih bojih v štajerskem deželnem zboru Slovenci priborili Kmetijsko šolo v Šentjurju, ki so jo odprli 1910. leta, 1932. leta so ji priključili še gospodinjsko šolo.

V Šentjurju se je rodil Dr. Gustav Ipavic (1831—1908), zdravnik, komponist, buditelj narodne zavesti in gospodarstvenik. Komponiral je mešane zборе, samospeve in nad 60 pesmi. Dr. Benjamin Ipavic (1829—1909), zdravnik in glasbenik, je izdal več zvezkov »Slovenskih pesmi«, klavirskih ter plesnih skladb in zborov, opereto in opero, bil je marljiv sotrudnik Glasbene matice in Novih akordov. Dr. Josip Ipavic (1873—1921), sin Gustava, glasbenik, avtor več samospevov, pantomime »Možiček«, klavirskih pesmi itd. V Šentjurju so se še rodili: Janez Pečnik (1821 do 1883), arhitekt, ki je deloval predvsem na Dunaju in na Ogrskem. Franc Malgaj, koroški borec in komandant gibanja za osvoboditev Slovenske Koroške in Dušan Kveder-Tomaž, španski borec in komandant NOV in PO Slovenije.

Zgraditev južne železnice 1845. leta je mnogo pripomogla k razvoju trgovine v Šentjurju. Trg je že prej ležal ob važni prometni cesti Ptuj—Laško—Ljubljana, ki je tekmovala s cesto Ptuj—Vojnik—Celje. Železnica, ki so se je nekateri trgovski krogi v Šentjurju branili in vsiljevali gradnjo iz Celja preko Konjic, je prometno vrednost Šentjurja le še dvignila. Medtem ko je mnogo slovenskih trgov in mest, ki so ležali ob važnih prometnih cestah, železnica pustila na periferiji in s tem določila njihovo gospodarsko stagnacijo, je trg Šentjur ostal ob najvažnejši prometni žili — južni železnici (Dunaj—Trst) in s tem gospodarski posredovalec med široko okolico (od Planine, Žusma, Pilštanja in Kozjega, Dramelj in Brez) in svetom. Pred 1905. letom, ko so dograjevali železniško progo proti Rogatecu, je nastalo ponovno vprašanje, če naj bi se nova proga priključila južni

železnici. Takrat je zmagal strah pred železniškim križiščem nekaterih vplivnih Šentjurčanov, in železniško križišče so namesto v Šentjurju, zgradili v Grobelnem. Prvi vlak skozi Šentjur je vozil 2. junija 1846. leta.

RAZVOJ TRGA

Trg Šentjur se je razvil deloma kot staro farno središče, deloma kot prometno središče in tako kot tržni in obrtni center. Poudariti moramo namreč njegovo središčno lego v popolnoma agrarni okolici nekoč in v pretežno agrarni okolici še danes. Današnji trg se je razvil iz dveh delov: Zgornjega in Spodnjega trga. Zgornji trg, ali kratko Trg, je star tržni center s farno cerkvijo na sredi, ki je že zgodaj začel izgubljati čisti kmečki značaj. Do kraja preteklega stoletja je naziv trga veljal le temu delu, ki je tudi nosil vse funkcije trga: farno središče, skromen lokalni tržni center, sejmišče, gostilne s furmanskimi hlevi, nekaj uslužnostne obrti in upravne ter kulturne prosvetne zgradbe (sodnija, občina, šola). Spodnji trg, ali kakor se je prej nazival, Spodnja vas, je do nedavnega igral vlogo malega, raztresenega občestnega naselja ob glavni cesti Ptuj—Laško—Ljubljana in današnji Rogaška Slatina—Celje. Na prelomu stoletja opazamo znaten razvoj trga v vseh smereh, predvsem se močan porast kapitala pozna na Spodnjem trgu, ki od tega časa dalje postaja v primeri s starim, patriarhalnim Zgornjim trgom, novo kolonizacijsko naselje. Na razvoj Spodnjega trga je vplivala železnica, ki je začela omogočati trgovino v večjem obsegu, nadalje lega ob glavni cesti, kjer se je razvil avtomobilski in kamionski promet, sem se je naselila velika trgovina (izvoz sena, slame in drugih agrarnih pridelkov) in strojne obrti (poljedelski stroji) ter industrija (parna žaga s tovarno furnirja). Predvsem so dobre železniške in cestne zveze (avtobusi, kolesa itd.) približale Šentjur celjski in štorski industriji, zaradi česar je kraj postal rezervoar delovne sile in, če se smemo tako izraziti, predmestje industrijskih centrov. V tem času se spreminja tudi ekonomska, poklicna in socialna struktura predvsem Spodnjega trga. Iz Spodnjega trga domala izginejo kmetje, zemlja pa prehaja v last polkmetov, gostilničarjev, trgovcev, industrije ali se kakorkoli drugače urbanizira.

PREBIVALSTVO

Prva znana številka za prebivalstvo v Šentjurju je iz 1869. leta, ko je bilo v trgu 368 prebivalcev. Od takrat pa do najnovejšega časa se zrcalijo tako v demografski sliki Šentjurja kakor tudi vse Slovenije zakoni kapitalističnega družbenega reda in njegove ekonomike. Medtem ko nam obdobje 1869—1880 prikazuje znaten porast prebivalstva, nam naslednja leta kažejo stagnacijo in nato viden padec. To obdobje pomeni namreč za vso Slovenijo dobo izseljevanja, ko se je iz Slovenije izselil skoraj ves prirodni prirastek, v Šentjurju pa je privedlo celo na padec prebivalstva za 2% od stanja iz 1869. leta ali za 18% v letu 1900 v primerjavi z letom 1880. Po letu 1900 pa prebivalstvo Šentjurja nenehno narašča do druge svetovne vojne (1948. leta je bilo 655 prebivalcev). Z nemško okupacijo so nastopile znatne spremembe v populaciji. Takoj po prihodu so Nemci izselili številne družine (učitelje, agronome, kmete, trgovce, obrtnike itd.) v Srbijo in Hrvaško, nekaj pa jih je pred Nemci pobegnilo v Ljubljano. Temu je sledilho doseljjevanje nemških družin, nato žrtve fašističnega terorja in končno padli v okupatorjevih vojaških edinicah. Po osvoboditvi so izgnali Nemce in izseljenci ter interniranci so se pričeli vračati, Šentjur postane za nekaj časa sedež okrajnega odbora, zato je v tem času opaziti porast števila raznih uslužbencev, ki ostanejo v trgu tudi, ko se sedež okraja preseli v Celje.

V nadaljnjem vplivajo v obdobju po osvoboditvi na porast prebivalstva zakoni socialistične ekonomike, obnova in izgradnja industrije, vpliv bližine Železarne v Štorah, ki je za 400% povečala svoj obrat v primeri s predvojnimi stanjem in prav tako Danes je v trgu 732 prebivalcev (ljudsko štetje 1953. leta), to je 199% stanja 1859. leta.

Važna je tudi poklicna struktura prebivalstva pred 1941. letom. Trg sam že dolgo ni več kmečko naselje. Kmečkega prebivalstva je le majhen procent. V letih med obema vojnoma so sestavljali poklicno strukturo prebivalstva naslednji poklici: javne službe in državni organi, obrtniki, trgovci, prekupčevalci, gostilničarji, nesamostojni obrtniki (pomočniki), delavci v raznih podjetjih in polkmetje, ki imajo poleg kmetije še kakšen drug vir zaslužka.

Če pa vzamemo celotno občino Šentjur, se poklicna struktura temeljito spremeni, preko 70% je kmetov, okoli 15% prebivalstva je zaposlenega v bližnji industriji in večji proizvodni obrti, 4% zastopajo samostojni poklici, ostalo pa so neproizvodni poklici.

DRUŽBENE RAZMERE V STARI JUGOSLAVIJI

V socialnem položaju in političnih razmerah, ki so vladale v stari Jugoslaviji, se zrcali tudi družbeno delovanje. Trg Šentjur z okolico se po tem ne razlikuje mnogo od ostalih krajev s slično družbeno strukturo. Glavne značilnosti so:

I. Nameščenska in drobno buržoazna družba z malomeščansko miselnostjo in pridobitnimi tendencami v trgu.

II. Kmečko prebivalstvo s prevlado srednjega kmeta, ki je politično in ideološko zaostalo in pod močnim vplivom katolicizma-klerikalizma.

III. Delavstvo, kolikor ga je, je še vezano na svoje kmečke domove, kjer je vpliv močnejši kot v tovarni. Čutijo se še kmete in ne proletariat.

IV. Večje število dninarjev, delavcev pri stiskanju sena in hlapcev, ki delajo na raznih mestih ter niso med seboj povezani in so brez razredne zavesti.

Politično in družbeno življenje se je zaradi tega v obdobju med obema vojnama odvijalo v glavnem v dveh taborih: okrog Sokola in Orla. Telovadno društvo Sokol, ali kot se je pozneje preimenoval, »Sokol Kraljevine Jugoslavije«, je imel zaslonbo predvsem v trgu samem. Ker v Šentjurju ni bilo drugih političnih organizacij, je Sokol kmalu izgubil značaj čisto telovadnega društva in je postal močna fizikalturna in družbenopolitična organizacija. Poleg telovadbe, športa in šaha je imel tudi pevski odsek, lastno javno knjižnico, salonski orkester in oder v šolski telovadnici, kjer je razvil močno ljudskoprosvetno dejavnost. Politično pa je Sokol združeval prebivalstvo z jugoslovansko nacionalističnimi in nacionalnimi tendencami, (jugoslovanske) demokrate, v prvi dobi nekaj posameznih orjunašev, tik pred drugo svetovno vojno pa nekaj posameznih ljotičevcev. V drugi polovici obdobja med obema vojnama se čuti že močan vpliv komunistov, deloma pod vplivom domačih intelektualcev (Janko Liška, Jože Mulec, Jože Pikel), deloma pa pod vplivom sosednega Sokolskega društva na Ponikvi, ki je bilo popolnoma v rokah komu-

nistov (Branko Babič, Dušan Bole, Saša Bole itd.). Namen komunistov v Sokolu je bil, vplivati in vzgajati mladino, ki je fizkulturno in ljudskoprosvetno delovala, zato jim je tudi uspelo dobiti mesto načelnika društva (Jože Pikel).

Telovadno društvo Orel je bilo v bistvu Sokolu slična organizacija, le da jo je vodil katoliški kler, pritegovalo pa je v glavnem kmečko prebivalstvo. Tudi Orel ni bil samo telovadna oziroma športna organizacija, marveč je društvo delovalo tudi na kulturnoprosvetnem polju. Za časa Živkovićeve diktature, ko je bilo telovadno društvo Sokol reorganizirano in preimenovano v SKJ (Sokol Kraljevine Jugoslavije), je oblast razpustila Orla, ostalo je le še Katoliško prosvetno društvo, ki je vzdrževalo svojo lastno javno knjižnico, tamburaški orkester, razvijalo pa je tudi prav tako živahno dramsko dejavnost kot Sokol. Katoliško prosvetno društvo je imelo svoj Katoliški dom, ki je stal na mestu današnjega Zadrúžnega doma. V Katoliškem domu je bila tudi majhna dvorana z odrom. 1936. leta, za časa klerikalnega (JRZ) režima, je ponovno vznikla kot naslednica Orla telovadna organizacija »Slovenski fantje« (fantovski odsek in dekliški krožek), ki je telesnovzgojno, politično ter kulturnoprosvetno sledila bivšemu Orlu. Orel in organizacije, ki so mu sledile, so delovale pod duhovnim in političnim vodstvom katoliškega klera, zato so v teh društvih delovali slovenski klerikalci, krščanski demokrati ter krščanski socialisti. Kljub temu, da je šentjurski župnik, kanonik Valentin Mikuž, s svojim vplivom skozi vse obdobje stare Jugoslavije zaviral razvoj in vsako napredno gibanje, se je vendarle tudi v samih vrstah omenjenih katoliških organizacij pojavljala diferenciacija v prid naprednemu gibanju. Iz teh vrst so zrasli požrtvovalni borci narodnoosvobodilnega gibanja. Ostala društva v Šentjurju niso imela tako ostre politične tendence ali pa so bila številčno šibka. Taka društva so bila: Gasilsko društvo, Strelska družina, Podružnica sadjarskega in vrtnarskega društva, Podružnica čebelarškega društva, Podmladek RK in Podmladek Jadranske straže.

V času med obema vojnama so bile v Šentjurju naslednje javne ustanove in uradi: Deška in dekliška osnovna šola s 6 + 6 oddelki, strokovna nadaljevalna šola, gospodinjska šola, kmetijska nadaljevalna šola, banovinska kmetijska in gospodinjska šola (enoletna z internatom), občina (nekaj časa trška in okoliška posebej), pošta-brzjav-telefon, železniška postaja, sedež zdravstve-

nega okoliša, oddelek finančne kontrole, žandarmerijska postaja in župnijski urad.

Med obema vojnama so delovali v Šentjurju naslednji javni delavci, ki so kakorkoli vplivali na razvoj trga in okolice: Ivan Belle, pobornik za kmetijsko šolo v Šentjurju, nato njen ravnatelj in zaslužni agronom, ki je s svojim delom vplival predvsem na sadjarstvo v Šentjurju; Alojz Recelj, šolski upravitelj; Josip Čulek, učitelj, ustanovitelj Sokola in organizator ter dirigent pevskega zbora; Josip Čretnik, dolgoletni župan in zaslužni gospodarstvenik, ki je s svojimi organizacijskimi sposobnostmi in požrtvovalnim delom mnogo prispeval k razvoju Šentjurja; Josip Drofenik, narodni poslanec v prvih povojnih letih; ing. Franc Kropivšek, ki je bil dolga leta profesor na kmetijski šoli v Šentjurju, vodil je tudi selekcijsko postajo in ima največ zaslug za dvig živinoreje v Šentjurju, znan po svoji strokovni literaturi in kot najnaprednejši Šentjurčan starejše generacije (eden prvih podpisnikov Društva prijateljev v SZ v Šentjurju); Franc Vardjan, dolgoletni profesor na kmetijski šoli, sadjar in vrtnar, pisatelj strokovne literature; ing. Valentin Petkovšek, ravnatelj kmetijske šole, ki je priključil tudi gospodinjsko šolo; dr. Franc Svetina, napreden zdravnik, dolgoletni starosta Sokola, mecen raznih organizacij in tudi Rdeče pomoči, partizanski zdravnik že od 1941. leta in član prvega odbora OF v Šentjurju; Anton Sivka, šolski upravitelj; Franc Žagar, dolgoletni šolski upravitelj in upravitelj strokovne nadaljevalne šole ter kmetijske nadaljevalne šole; Ljudmila Schreiner, šolska upraviteljica dekliške osnovne šole; Marica Muršec, šolska upraviteljica dekliške osnovne šole in upraviteljica gospodinjske šole. Kot zaslužni šolniki, ki so poleg vzornega poklicnega dela delovali tudi na kulturnoprosvetnem polju, so delovali v Šentjurju predvsem: Marija Zdolšek, Stanka Schreiner, Franc Hajnšek in Simon Gorišek; dr. Rudolf Dobovišek, ki je deloval predvsem na kulturnoprosvetnem polju, je eden prvih odrskih igralcev v Šentjurju in pisatelj ljudskih iger; dr. Herbert Kartin se že dolga leta ukvarja z zbiranjem gradiva za zgodovino Šentjurja, predvsem pa z zbiranjem zgodovinskih in arheoloških spomenikov in čuva, poleg etnografskega materiala, spomenike za zgodovino NOV, zlasti pa še za zgodovino Šentjurja; Ivan Malgaj, brat padlega koroškega junaka, je zbral mnogo materiala za zgodovino Šentjurja, predvsem pa za zgodovino južne železnice; Stanko Gologranc, župan

in zaslužen gospodarstvenik ter vzoren kmet; Josip Zdolšek-Ajdjek, vzoren kmet, predvsem poznan v okolici kot dober živinorejec in gospodarstvenik; Franc Osef, nekoč zelo napreden narodnjak, dober poljedelec in član Rdeče pomoči; Franc Bolka, načelnik železniške postaje, je deloval kot prevajalec nemške literature.

1932. leta spomladi so v Šentjurju ustanovili Društvo kmečkih fantov in deklet »Defeljico«. Glavno zaslugo za ustanovitev imata iniciatorja Tone Merslavič, ki je bil ves čas predsednik društva, in Franc Hajnšek, dolgoletni tajnik. Namen DKFID je bil, organizirati kmečko mladino in jo zdramiti iz kulturne in politične otopenosti. Politična linija je bila usmerjena proti liniji

Borci in aktivisti I. celjske čete po osvoboditvi na mestu kjer so padli njihovi tovariši v plamenih zažganega mlina.

liberalne in klerikalne gosposke, kot so člani društva radi izjavljali. Društvo je uspelo organizirati 30 do 50 članov, ki so aktivno delovali. Čeprav številčno šibko, je društvo zelo aktivno delovalo na kulturnoprosvetnem polju z raznimi ljudskimi igrami in predavanji, prirejalo pa je tudi tekme koscev, žanjic, predic, kolesarske polževe dirke, razne zabave itd. Povezava med

sosednjimi društvi je bila izredno živahna, kar je šentjurskemu društvu izredno koristilo; DKFID na Ponikvi so namreč vodili izključno vodilni komunisti (Branko Babič in brata Boleta), zato je povezava z njimi zelo pozitivno vplivala na politični razvoj društva v Šentjurju. Predvsem pa je društvo dobilo napreden politični značaj, ko so leta 1937—1938 v njem začeli delovati komunisti, ki so v organizacijo prinesli marksistično idejo in revolucionarnost, vzgajali razredno zavest in opozarjali na družbeni položaj kmeta. Najdelavnejši simpatizerji KP v DKFID so bili Jože Mulec, Janko Liška in Ivan Novak. DKFID se je do 1941. leta razvilo v Šentjurju v napredno organizacijo, ki je prevzajala kmečko prebivalstvo iz ideološke zatamnjenosti in ima lokalno močan delež v borbi za nacionalne in socialne pravice slovenskega ljudstva in v poznejši revoluciji jugoslovanskih narodov.

DELO KP DO VOJNE

Zaradi opisane poklicne in razredne strukture v Šentjurju se je napredna marksistična ideja razmeroma pozno pojavila in le počasi prodirala. Kot že rečeno, močnega in zavednega delavstva v Šentjurju med obema vojnama ni bilo. Res je, da je število izkoriščenih, takih, ki so živeli izključno le od prodajanja svoje delovne sile, bilo le malo, toda to so bili povečini dninarji pri kmetih, hlapci, delavci pri stiskanju sena, delavci v obrti, cestni delavci in razni mešetarji ter gonjači živine, skratka, večina delavcev je bila zaposlenih individualno pod najrazličnejšimi pogoji in na najrazličnejših delovnih mestih. Takšni delavci pa so na raznih stopnjah razredne zavesti in jih je najteže organizirati.

Komunistične ideje so prodirale v Šentjur z različnih strani. Deloma so jih prinesli mladi intelektualci in študentje, ki so vplivali v Sokolu in Deteljici, deloma so se navzeli napredne ideologije domačini kovinarji, zaposleni v celjskih delavnicah. močan vpliv preko Sokola in Deteljice je prihajal iz Ponikve, kjer je po 1935. letu deloval močan kader komunistov, po 1937. letu pa je bil zaposlen pri prevozniku Jožetu Škorjancu komunist Peter Štante, ki ma tudi odločilen vpliv na nadaljnji razvoj komunistične propagande in organizacijskega dela.

1938. leta je položaj v Šentjurju toliko dozorel, da je Pokrajinski komite KPS v Celju začutil potrebo, da organizira

celico KP. Slavko Šlander je poveril to nalogo Šentjurčanu Milanu Boršiču. Jeseni 1958. leta so se prvič zbrali: Milan Boršič, sekretar, Ignac Kozjan, Stane Boršič in njegova žena Anica Boršič, Jože Skorjanc in Jože Pikel. Sestankov celice se je udeleževal tudi Leon Dobrotinšek, vendar še ni bil član KP. Mlada celica KP je bila deležna močne ideološke podpore, saj so često obiskovali njene sestanke tovariši iz Celja: Milan Apih, Franc Vrunč-Buzda in Tone Grčar.

Šentjurska celica KP je začela z delom: nabavljali in študirali so marksistično literaturo, propagirali neposredno miselnost, za delo z mladino sta odgovarjala Pikel in Boršič, bili pa so tudi trdno borbo za kruh. Milan Boršič in Skvarča sta sama izdelala ročni tiskarski stroj, ki ga je pozneje Boršič prepeljal v Ljubljano na CK KPS. Pri Boršičevih so v podstrešni sobi organizirali tudi tehniko za potrebe Okrožnega komiteja KPS v Celju. Literaturo so razmnoževali s šapirografom. Milan Boršič je bil namreč v času 1939—1940 član Okrajnega komiteja KPS Celje. Člana celice, Stane in Anica Boršič, sta še pred napadom Nemcev na Jugoslavijo spravljala dva člana avstrijskega centralnega komiteja KP v Avstrijo. Oba sta prišla od CK Hrvatske in bila poslana nazaj v Avstrijo. Tehnika pri Boršiču je bila zelo aktivna. V glavnem so razmnoževali letake, parole in odlomke iz marksistične literature. Matrice so tipkali pri Novaku (Podplašek), na šapirografu pa so razmnoževali: Milan Boršič, Peter Štante, Ivan Skvarča, Dušan Finžgar in Polo Kudiš. V načrtu je bila gradnja nove tiskarne v bunkerju pri Boršičevih, toda dogodki 1941. leta so to delo preprečili. Člani KP v Šentjurju so zbirali prispevke za Rdečo pomoč, ki je bila namenjena stavkujočim delavcem, svojcem preganjanih in zaprtih naprednih delavcev in intelektualcev, ilegalcem in brezposelnim komunistom. Prispevek Rdeče pomoči je celica odpošiljala Pokrajinskemu komiteju KPS. Redni darovalci Rdeče pomoči so bili: ing. Franc Kropivšek, dr. Franc Svetina, Franc Oset in Karl Klima. Celica KP v Šentjurju je nadalje organizirala in vodila razne akcije proti draginji, proti pomanjkanju kruha itd. 1959. leta, ko so v Sloveniji osnovali Društvo prijateljev SZ in v ta namen pobirali podpise, so člani celice KP prevzeli to nalogo za Šentjur. Poleg omenjenih članov KP so bili med podpisniki: ing. Franc Kropivšek, Franc Hajnšek, Tone Merslavič, Marija Zdolšek, Franc Oset, Karl Klima in Ana, Dora Stelcer in Marjan

Žagar. Podpise sta pobirala predvsem Milan Boršič in Metod Kropivšek. Šentjurska celica KP je zalagala z literaturo tudi Ponikvo, Kozje in Rogaško Slatino. Za celico KP v Šentjurju in vse področje vzhodno od Celja se je delegat Milan Boršič udeležil vseh treh pokrajinskih konferenc KP v Joštovem mlinu (2) in v Šent Pavlu (1). Konference so vodili: Kraigher Boris, Franc Leskošek, Vida Tomšičeva in drugi vodilni komunisti. Metod Kropivšek in Marjan Žagar sta se udeležila pokrajinske konference SKOJ na Polzeli 1939. leta. Celica KP je posvetila mnogo truda tudi pridobivanju in organiziranju mladine. Takoj po ustanovitvi celice je začela delovati tudi organizacija SKOJ. Skojevci v Šentjurju so pomagali celici pri raznih propagandnih akcijah, posvetili precej časa študiju marksizma-leninizma, delovali med ostalo mladino, predvsem pa med vajenci in delavci v strojni obrti itd. Člani SKOJ do 1941. leta v Šentjurju so bili: Metod Kropivšek, Dora Stelzer, Mila Stelzer, Ciril Kropivšek, Pertinač, Marjan Žagar in Zoran Žagar.

27. 3. 1941., ko sta Cvetković in Maček podpisala izdajalski pakt z Nemčijo, so člani KP vodili organiziran odpor proti vladi, nato pa organizirali prevoz v Celje, kjer so se Šentjurčani vključili v množico, ki je demonstrirala proti paktu. Akcijo za pohod v Celje ter organizacijo prevoza s kamioni, avtomobili in z vlakom je vodila Anica Boršič. Ob začetku vojne med Nemčijo in Jugoslavijo so komunisti zakopali pri Boršiču arhiv pokrajinskega komiteja KP v Celju, kjer je bil spravljen vso vojno. Po vojni so arhiv predali Okrajnemu komiteju KPS Celje.

VOJNA Z NEMČIJO IN NEMŠKA OKUPACIJA

Kmalu po 27. 3. 1941. so jugoslovansko vojsko delno mobilizirali. Skozi Šentjur so se pomikale dolge kolone vojske, topove in komoro pa so vlekli voli.

6. 4. 1941. je nemška vojska zahrbtno, brez napovedi vojne napadla Jugoslavijo. Preko Šentjurja je letelo nekaj nemških eskadril, trije avioni tipa »Heinkel« pa so v Hruševcu napadli z mitraljeskim ognjem železniško derezino. Še isti dan je bila razglašena splošna mobilizacija, vendar je na vojaških zbornih mestih, po vojnih okrogih in v kasarnah zavladal tak nered, da je bila mobilizacija neuspešna. Mnogo vojnih obveznikov ni niti prišlo do zbornih mest, ostali pa so se kmalu vrnili. Rezervne

oficirje iz Šentjurja so poklicali v divizijo v Rogateu, toda ko so se tam javili, je bilo že vse dezorganizirano. Divizija je prejela napačno municijo, njene edinice so brez kontrole zaostajale, med višjim stalnim oficirskim kadrom ni bilo morale, načelnik štaba divizije je bil pristaš Paveliča. Za mobilizirane se ni nihče zmenil, zato so se kmalu vrnili domov.

10. 4. 1941. so prišli v Šentjur prvi nemški motorozirani oddelki. Nemška vojska je iskala predvsem jugoslovanske oficirje. Dan pozneje, 11. 4., so prišli v Šentjur oddelki SA (Sturmabteilungen) in prevzeli pošto, železnico, občino, žandarmerijo, skratka prevzeli so vso oblast nad Šentjurjem. Žandarmerija je takoj izobesila dvojezične plakate in razglase, kjer je opozarjala na nov red in predajo orožja, občina pa je v najkrajšem času razdelila živilske karte. Kmalu po svojem prihodu so Nemci pobrali tudi radio aparate. Nekaj dni po prihodu SA se je pomikal skozi trg nemški polk, nato pa v Šentjurju ni bilo več švabske vojske.

Kmalu potem, ko se je nemška uprava ustalila, so prišle na dnevni red aretacije. Žandarmerija in člani SA so vse dni in noči aretirali po Šentjurju, predvsem moške, in jih po kratkem zasliševanju zapirali v Kapucinski samostan v Celju, težje primere pa v celjske zapore (Pisker). Nemci so zapirali take, ki so imeli kakršenkoli vpliv na ljudi in politično eksponirane elemente, po določenem načrtu. Tudi v Šentjurju je namreč delovala peta kolona, ki je pripravila vse potrebno. Že v zadnjih letih stare Jugoslavije so se ilegalno zbirali Nemci in nekaj renegatov v Kulturbundu. Najizrazitejši petokolonaši in člani kulturbunda v Šentjurju so bili: trgovec Schescherko, učiteljica Pukmajstrova in njen brat uradnik, sedlar Slatinšek in trgovec Šmit. Schescherko je že pred začetkom vojne pobegnul v Reich, kjer se je vključil kot oficir v nemško vojsko, po napadu na Jugoslavijo pa je deloval v okupacijskih četah v Beogradu. Ostali so čakali prihoda nemške vojske, nakar so se v Šentjurju skupno z ostalimi izdajalci, ki so se jim pridružili, delovali proti domačemu prebivalstvu.

V juniju 1941 so Nemci začeli izseljevati domače prebivalstvo. Organi SA so ponoči vdiral v domove tistih, katerih očetje ali sinovi so bili zaprti v Celju. Njihove družine so se morale v najkrajšem času pripraviti za odhod, s seboj pa so lahko vzele le ročno prtljago. Polne kamione so vozili v Maribor v Meljsko

kasarno, kamor so prej že pripeljali one iz Kapucinskega samostana in Piskra. Iz Maribora so v velikih železniških transportih to množico prepeljali v Srbijo in Hrvatsko, kjer so jo prepustili brez sredstev in možnosti zaslužka na milost in nemilost često obubožanemu prebivalstvu, ustaški mržnji, četnikom itd. Družine, ki so jih selili pozneje, niso več prevažali v Maribor, temveč v bivši trapistovski samostan v Rajhenburgu. Iz Sentjurja so selili predvsem vse učiteljstvo in profesorje kmetijske šole, del trgovcev in obrtnikov ter nekaj drugih nacionalno in politično Reichu nevarnih Slovencev.

Po paroli »Spodnja Štajerska mora postati zopet nemška«, so Nemci prikrajali novo življenje. V šolo so prišli nemški učitelji, ki često niso znali slovenski, bili so povečini funkcionarji SA. Šolski upravitelj je bil Nemeč Hulka, zadnje leto pa Maninger, ostalo učiteljstvo je bilo zvečine nekvalificirano. Tudi odrasli so morali obiskovati tečaje nemškega jezika, ki so jih vodili domačini, bivši člani »Kulturbunda« (Pukmajster, Slatinšek, Smit itd.), deloma pa tudi nemško učiteljstvo. Nemci so prisiljevali prebivalstvo v potujčevalno organizacijo »Steirische Heimatbund«, kjer so člani po stopnji, kolikor so bili že potujčeni, prejeli legitimacije različnih barv: belo za Slovence, zeleno za na pol potujčene, in rdečo za Nemce ali tiste, ki so bili Nemcem zelo blizu. V ta namen so Nemci organizirali posebne arijske komisije, ki so pregledovale rodovnik in fizično konstitucijo vsakega Slovenca. Zelo pogosto so Nemci sklicevali obvezne zборе prebivalstva (apel), kjer so njihovi propagandisti poveljevali uspehe Reicha, vojaške zmage, zabavljali čez staro Jugoslavijo in predavali proti komunizmu. Večja zborovanja je po navadi vodil bivši celjski frizer renegat Pajdaš.

Kmalu po svojem prihodu so Nemci pričeli organizirati iz vrst domačega prebivalstva nekake domobranske oborožene oddelke Wehrmannschaft. Te oddelke so ob nedeljah vežbali, jih pripravljali za vojaško službo in za razne akcije doma. 1. 11. 41. je šentjurski Wehrmannschaft prvič nastopil pri Sv. Heleni nad Slivnico v borbi proti prvim štajerskim partizanom. Tudi nekateri domačini so dosegli višje položaje in čine v tej organizaciji.

Pozimi 1941. leta so Nemci organizirali zimsko pomoč za svoje vojake na zimski fronti (Winterhilfe). Poleg denarja so na

vse mogoče načine izsiljevali od prebivalstva tople obleke, nogavice, krzno itd. Tudi to je bila preizkušnja za našega človeka.

NEMŠKA UPRAVA

11. 4. 1941. leta je prevzela Šentjur nemška uprava. Prvi nemški župan v Šentjurju je bil Schöfl, ki pa je kmalu prevzel slivniško občino, kjer je tudi pozneje padel. Schöfla je v Šentjurju zamenjal župan Albin Gilma, ko pa so ga konec 1944. leta likvidirali partizani, mu je sledil Nемеc Hans Winter, ki je prav v tem času moral zapustiti občino Loko pri Žusmu, od koder so ga nagnali partizani. Medtem ko sta prvi in tretji bila v Šentjurju le kratek čas, ko se je nemška oblast šele uveljavljala in ko je bila na kraju že brez moči, je Albin Gilma predstavljal v Šentjurju skozi tri leta nemški škorenj najtežje vrste. Bil je obenem tudi zaupnik SD (Sicherheit Dienst) — nemška varnostna služba — in glavni ovajalec pri Gestapu. Gilma je dobro poznal naš jezik in jugoslovanske narode, saj je bil nekoč prej plačilni natakar v Ljubljani in Sarajevu pa tudi staro Avstro-ogrsko vojsko je služil v Ljubljani. Njemu se ima Šentjur zahvaliti, da je bila težka nemška pest še težja, on sam je preganjal sleherno slovensko besedico in misel. V veliki meri je njegova krivda, da je bil relativen odstotek ustreljenih tako visok. Namestnik župana Nемеc Hajek je bil tolerant in je tudi počakal osvobodilne čete, ki so mu izstavile propustnico za Nemčijo. Desna roka in svetovalec župana je bil šentjurski trgovec renegat Šmit, propagando pa je vodil sedlar Slatinšek iz Šentjurja, bivši član Kulturbunda. Nемеc je vodil tudi državna posestva, ki so se spričo konfiskacije posestev izseljenih in ustreljenih zelo namnožila, ostale administrativne službe pa so opravljali domačini. Kmalu po prihodu so Nemci prevzeli tudi kmetijsko šolo, kjer je bil direktor Nемеc Budacker, ki so ga partizani 1944. leta ujeli in mu svetovali, naj zapusti Slovenijo, kar je tudi storil. Šentjursko četo Volkssturma je vodil Hajnšek, bivši mornariški (jugoslovanski) podoficir, standarto pa Nемеc Egger, ki je 1944. leta padel v Slivnici v boju s XIV. divizijo.

Zunanjo sliko Šentjurja in življenja v njem so Nemci temeljito spremenili. Občino, ki je zelo povečala administrativni aparat, so prenesli v bivšo Artmanovo hišo v Zgornjem trgu. V bivši Katoliški dom so namestili komando Wehrmannschafta, v Spodnjem trgu, kjer je danes združna trgovina, so postavili ogromno

tablo z zemljevidom, kjer so zastavice sproti prikazovale napredovanje nemške fronte, dokler se ni oboje ustavilo, fronta in zastavice. Na nekdanji gmajni so Nemci uredili park, okrog trga pa so od strahu pred partizani izsekali gozd. Posekani lesni material so uporabili 1944. leta za gradnjo globokih tankovskih ovir, ki so jih gradili pri Šikovsku in v Hruševcu.

Mefistovska nemška organizacija ni dala niti za trenutek možnosti, da bi se domače prebivalstvo živčno sprostilo: čez dan služba, prisilne oddaje živil, strah, da kdo ne sliši slovenske besede, na stenah plakati z imeni ustreljenih, vreščeci glasovi iz zvočnikov, ki so javljali nemške zmage, strah pred mobilizacijo v vojsko ali na delo, prisilna zborovanja, nemški tečaji itd., ponoči pa strah pred aretacijami Gestapa.

NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE

Komunistična partija Jugoslavije je že dolgo pred začetkom vojne opozarjala vodstvo stare Jugoslavije in narod na fašistično nevarnost ter slabost naše vojske. Za primer napada na Jugoslavijo je dala direktivo, da se njeni člani vključijo v prve vrste borbe za svojo domovino. V kolikor pa borba ne bi bila uspešna, naj prebivalstvo skriva orožje in municijo za partizansko borbo. Šentjurski komunisti so se prostovoljno javljali v borbene edince ali na druge načine pomagali pri mobilizaciji, premikih vojske itd. Po hitro končani brezuspešni obrambi je sledila kapitulacija. Komunisti so s pomočjo simpatizerjev poskrili nekaj orožja in ga shranili pri sekretarju celice Milanu Boršiču. Pri Boršiču je še naprej obstajala tehnika, ki je razmnoževala razne letake za prebivalstvo. Partija se je pripravljala na ilegalno borbo. Šentjurska okolica je bila v veliki meri prizorišče akcij Prve celjske čete, ki je med prvimi sprožila orožje v organizirani borbi proti okupatorju. Med člani Prve celjske čete so bili tudi šentjurski komunisti, predvsem pa so nekateri domačini aktivno pomagali in podpirali njen obstoj.

Že 18. julija je moral pobegniti od doma simpatizer KP Ivan Novak, ker mu je grozila aretacija. Skrival se je v Resevni, nato pa mu je Mulejeva mama (Resenšek) sama ponudila gostoljubnost. Novaku se je kmalu pridružil Karl Vovk iz Štor, ki so ga Nemci hoteli izseliti. Medtem je Nemčija 22. 7. napadla SZ. Položaj komunistov pod Nemci je postal nevzdržen, hkrati pa je

nastopila ugodna prilika za upor, Nemci so vrgli vse sile na vzhod. Spričo dejstva, da je SZ v vojni z Nemčijo, je porasla morala in upanje v hitro zmago. KPJ je pozvala svoje člane v ilegalo in oboroženo borbo proti okupatorju. Peter Štante-Skala, ki je že prej dobro poznal situacijo v Šentjurju, se je tudi po kapitulaciji često shajal s komunisti. Bil je namreč član Okrožnega komiteja KP in član Vojnega komiteja za Celje in okraj. V drugi polovici julija so se zbrali na kozolcu pri Boršiču razni komunisti in simpatizerji KP iz Celja in širše okolice, osnovali Prvo celjsko četo, ter si razdelili spravljeno orožje (9 pušk in 5

Clani Okraj. odbora OF na Resevni, pozimi 1944.

pištole, nekaj pa so ga tudi prinesli s seboj). Četa je poiskala Ivana Novaka, ki je postal četni ekonom in postavila taborišče blizu Resenška, onkraj Resevne, blizu Križevih potov. Taborišče je predstavljala baraka iz lubja in nekaj šotorskih kril. Kuhala in pekla je Múlejeva mama. Pretežno so prehranjevali četo Novakovi (Podplašek), ki so hrano tudi spravljali do javke v njihovi zidanici. Borci Prve celjske čete so bili: Peter Štante-Skala (komisar), Franc Vrunč-Buzda (komandant), Ivan Skvarča iz Zavodne pri Celju, Milan Boršič iz Šentjurja, Ivan Novak iz Šentjurja, Karl Vovk iz Štor, Turk (Čonč) iz Šent Pavla, Verčkovnik iz Westnove tovarne, Rudi Hribar in njegova žena Jožica iz Sa-

13
vinjske doline, Hermina Seničar in neki pekovski pomočnik pri Mlakarju na Dolgem polju pri Celju. Peter Štante je pripeljal tudi 2 Arabca iz Palestine, ujeta na Kreti, ki sta pobegnila iz ujetniškega transporta v Celju; imenovala sta se Junis in Krim. Nekoliko pozneje se je četi priključil tudi Vili Šlander.

Kmalu po ustanovitvi čete so se pričele akcije za požiganje žita itd., kar naj bi pospeševalo oslabitev nemških prehranbenih rezerv. Prva akcija Celjske čete je torej bila požiganje žita v okolici Celja, zažgali so velik kozolec pri Bežigradu, ki je bil poln žita in poljedelskih strojev. Po tej akciji so sklenili, da je treba začeti tudi z oboroženo borbo. Vrunč in Štante sta naredila načrt za napad na Slivnico, kjer je bila nemška žandarmerijska postaja. V Slivnici je bilo 8 žandarjev, četa pa je štela takrat 12 borcev. Najprej so poslali v Slivnico v izvidnico Skvarčo in Verčkovnika. Prišla sta v Slivnico in se ustavila v gostilni Grasselli. Skvarča-Modras je bil malo neroden, v gostilni se je tako razkomotil, da je natakarica opazila njegovo pištolo. Od prese-
nečenja je zavpila, tovariša pa sta urno pobegnila in se brez posebnih rezultatov vrnila v taborišče. Naslednji dan sta odšla v Slivnico Vrunč in Štante. Prišla sta do gostilne in vstopila. V gostilni so sedeli pri kosilu štirje žandarji in dva pomožna policista. Kazalo je, da so takoj posumili v oba prišleca, ker so pustili kosilo in drug za drugim odhajali. Ostal je le še komandir žandarmerijske postaje. Tovariša sta hitro plačala in odšla, žandar pa za njima. Štante, ki je Slivnico sicer dobro poznal, se je vračunal, ker je mislil, da je žandarmerija nasproti gostilne, v resnici pa so jo Nemci preselili nekoliko dalje ob cesti proti Šentjurju. Oba tovariša sta krenila proti Šentjurju, žandar pa ju je zadaj spremljal z brzostrelko, pripravljeno na strel. Niti vedela nista, da sta prišla do hiše, kjer je bila žandarmerija, ko ju je iz hiše poklical žandar, naj vstopita. Krenila sta proti hiši misleč, da bosta postojanko sama zavzela, ker, da je notri le eden, drugi pa so zunaj. Za hišo pa sta si premislila, računajoč, da jih je notri lahko še več. Začela sta teči proti bližnjemu smrekovemu gozdičku, žandar pa je na cesti streljal za njima. Iz hiše se je za njima zagnalo 6 žandarjev. Štante je streljal nazaj in zadel komandirja, ki je pozneje ranam podlegel. To je prvi uspešni strel Celjske čete. Tovariša sta se nato razšla. Vrunč-Buzda je verjetno mislil, da je bolje, če ne tečeta skupaj, ker bi sicer ogenj preveč osredotočila. Štante je prebredel Voglajno in se

skril v koruzi, Vrunča so živega ujeli v grmovju ob Voglajni žandarji s pomočjo civilistov — izdajalcev. Odpeljali so ga v Celje in ga 24. ali 25. avgusta ustrelili. Franc Vrunč-Buzda, po poklicu učitelj, rojen v Slovenj gradcu, član Okrožnega komiteja, prvi komandir Celjske čete, je prvi zapustil njene vrste. Štante se je zasledovalcev otresel in se je pozno ponoči vrnil v taborišče. Štante je bil nato drugi komandir Celjske čete. Medtem je Tilka Zupanc prinesla s Teharja v taborišče vest, da je četa izdana. V dolini pod taboriščem je bil kmet in mlinar, ki je poslal sina, da javi četo gestapu. Simpatizer partije Albin Zupanc je po naključju zvedel za izdajo, zato je urno poslal ženo v taborišče, da jih pravočasno obvesti. Četa se je takoj naslednje jutro premaknila na Langerjeve peči in odslej postala že budnejša. Odredili so stalne izvidnice, več stražarskih mest, obveščevalno službo in patroljiranje terena. Zupančeva, ki je četo obvestila o izdaji, je na povratku srečala Nemce, ki so šli napadat taborišče. Brž, ko se je četa prestavila, so se oglasili mitraljezi, puške in bombe. Nemci so obkolili prazno taborišče, misleč, da partizani še spe. Napadli so z vsem orožjem, da bi pobili vse, preden bi se sploh kdo zavedel. Ko je ogenj potihnil, se je slišal glas »Sturm«! Naskočili so prazno taborišče, nato pa presenečeni odšli.

Po tej izdaji je postal položaj za četo težak. Hrano so morali dobivati iz Celja, prinesli so jo v dveh nahbrnikih in vreči Peter Štante-Skala, Igor Belič — kurir med Celjem in četo in še neki aktivist. Novo taborišče so postavili onkraj Resevne blizu Križevih potov. Četa, ki je samo vedela za izdajo, ni pa vedela kdo jih je pravzaprav izdal, je novo taborišče postavila v neposredni bližini kmeta — izdajalca. Med prvo in drugo izdajo so bila v četi deljena mnenja na katerem teritoriju naj četa v bodoče operira, odnosno kje naj postavi taborišče. Del borcem je bil mnenja, da se prestavijo v bližino Dramelj, kjer je bilo že pred vojno oporišče za komuniste, sedaj pa več simpatizerjev OF. Vendar se Peter, ki je pravkar prinesel iz Celja vest, da je imenovan za komandirja čete, za to prestavitev ni odločil. Borcem je razložil, da bodo kljub izdaji počakali in sprejeli borbo. Štiri dni po napadu na prazno taborišče so Nemci odšli naravnost proti novemu taborišču. Ustavila sta jih Arabca Junis in Krim, ki sta bila blizu taborišča. Tudi to pot ni bilo smrtnih žrtev, le komandir Peter Štante-Skala je padel po str-

mini in se težko poškodoval. Četa se je umaknila in se kmalu zopet zbrala, Štante pa se je iz nezavesti zbudil šele naslednji dan, nakar je šel proti Laškemu, od tod pa na javko k Farčniku.

Po treh dneh se je Peter Skala, ki si je pri padcu zlomil zob in mu je omrtvila tudi ena stran obraza, oglasil pri Farčniku blizu Teharij in pa nekaj više na Blažičevi kmetiji, kjer je bila tudi javka. Na javki je našel zbrano vso svojo četo. Manjkali so samo tisti, ki so jih poslali, da opozore ostale javke in so se nato umaknili k znancem. Četa pri Blažiču je sklenila, da bo najprej kaznovala izdajalca pod Resevno, komando pa je prevzel Šlander Vilč. Peter Skala se je nato zdravil pri Fračniku. Blažičevih, Prezljevih na Spodnji Hudinji, v Dramljah pri Ludviku Mastnaku in pri Dobrotinšku v Šentjurju, kjer ga je zdravil dr. Svetina. Prva celjska četa je pod vodstvom Vilča Šlandra našla izdajalca, ki je jokal in prosil, češ da ima otroke. Vili Šlander je bil bolj zavestno prizanesljiv in uvideven zaradi otrok, zato so kmeta izpustili. Verjetno je hotel z obzirnim odnosom in popustljivostjo pridobiti simpatije prebivalstva. Četa je medtem prejela direktivo Pokrajinskega komiteja KP, naj se premakne na Kozjansko in nato na Bizeljsko, kjer so Nemci pripravljali izseljevanje. Vilč je zato odšel s svojo četo proti Planini pri Sevnici in se ustavil pri kmetu Volku na Pustih njivah. Medtem ko je četa počivala na skednju, je kmet v strahu zaupal to sosedom. Nekdo je javil žandarjem in v kratkem času je bil skedenj obkoljen. Orožniški komandir se je povzpел po lestvi, da bi jih aretiral, a je padel po prvem strelu, nakar so se ostali žandarji umaknili, partizani pa pobegnili proti hosti. Med begom se je verjetno izgubil Krim, ker so ga pozneje ujeli Nemci nekje pri Planinski vasi. Krima so nato privedli k Volkovim, da bi ga prepoznali, vendar se niso hoteli poznati. Takoj po dogodku na Pustih njivah so se iz doline pripeljali Nemci in hajkali po vsem terenu za partizani. Menda je v tej hajki padel tudi komandir Vilč Šlander, ker je četo odslej vodil mlad skojevec Iztok. Verjetno Iztok ni vedel za izdajalca, kajti četo je vodil pod Šentrupertom nazaj v bližino izdajalskega kmeta, ki so ga prej pomilostili. Kmet jih je na videz lepo sprejel, ostali so v njegovem mlinu, sam pa je takoj obvestil Nemce, ki so prišli in jih obkolili. Fantje so sprejeli borbo in se junaško bili, kljub temu, da so jim zažgali mlin. Ranjeni, v dimu in ognju, so se junaški borci tolkli do smrti. Iztok je skočil iz hiše in se

hotel prebiti skozi obroč. Toda komaj je planil skozi vrata, je padel. Pri njem so našli pištolo žand. Meistra iz Planine. To je bila zadnja borba Prve celjske čete — njena likvidacija. Preostali borci, ki niso bili navzoči pri tem pohodu, so se razšli in se nekaj časa skrivali pri poštenih ljudeh, nato pa poiskali zveze s partizanskimi ali vojaškimi organizacijami.

S Prvo celjsko četo so imeli zveze in jim kakorkoli pomagali v Šentjurju: Leon Dobrotinšek, njegova mati, dr. Franc Svetina, Ivan Suša iz Blagovne, Novakova družina in Ludvik Mastnak iz Dramelj. Tradicijo odpora, obveščevalno službo, propagando in organizacijo sta po razpadu Prve celjske čete v Šentjurju prevzela Leon Dobrotinšek in Alfonz Kopriva.

Med 10. in 15. oktobrom je Pokrajinski komite KP odločil, da se združijo nekatere partizanske edinice (Revirska četa, Savinjska četa in preostali borci Prve celjske čete) v Prvi štajerski bataljon, ki naj gre v pomoč brežiškim partizanom. Tam so namreč Nemci začeli masovno izseljevati prebivalstvo obmejnega pasu. Komandant bataljona je bil Stane Rozman. Načrt teh operacij je 28. ali 29. oktobra prinesel v Celje kurir Staneta Rozmana Ubo, ki so ga Nemci še isti dan v Celju ubili. Za sektor vzhodno od Celja je bila javka v Dramljah pri Ludviku Mastnaku, po domače Kopinšku pod Uršulo. Mastnak je dobil tudi nalogo, da prevede borce, ki so se zbrali nad Vojnikom (javka pri Joštovih), do Dramelj. Iz Dramelj je edinica odšla proti Sv. Heleni nad Slivnico, kjer jo je 2. novembra napadel šentjurski Wehrmannschaft. Nekateri Šentjurčani so se ob tej priliki zagrizeno borili proti partizanom. Ludvika Mastnaka so Nemci spomladi 1942. leta aretirali, nakar je bil v Celju ustreljen.

Po opisanih dogodkih v 1941. letu, ki jim je sledil vedno hujši nemški teror, sta se osvobodilna misel in borbenost med Šentjurčani vedno bolj zakoreninjali. Vojaške akcije so Nemci sicer z vso silo zatirali ali pa partizane prisilili na umik, toda v ljudeh je rasla borbenost in narodnoosvobodilna zavest. Leon Dobrotinšek in Kopriva sta razširjala vesti, propagirala idejo OF in pobirala prispevke. Tako je počasi rasla organizacija odpora OF. Težko je danes rekonstruirati dimenzije osvobodilnega gibanja 1942. leta v Šentjurju, ker so njegovi vodje padli. Po pripovedovanju sodeč, posebno pa še po strašnem obračunu, ki so ga Nemci uprizorili, ko so odkrili organizacijo 1942. leta, pa je morala biti osvobodilna dejavnost obširna.

Gestapo je s pomočjo številnih svojih članov SD (Sicherheits Dienst) ter plačanih agentov in domačih izdajalcev budno zasledoval osvobodilno delo. Do marca 1942. leta so prišli na sled organizaciji OF, zato so aprila pričeli z masovnimi aretacijami po vsem celjskem okrožju. Zaprli so vsakogar, o katerem so sumili, da je dal vsaj eno marko OF. Eden prvih, ki so ga aretirali, je bil Leon Dobrotinšek. Leon je bil v tem razdobju res med najpožrtvovalnejšimi aktivisti OF. Obiskoval je razne simpatizerje, hrabil trpeče prebivalstvo s poročili s front in poročili o partizanskem gibanju, vodil obveščevalno službo in pobiral prispevke za OF. Doma na skednju je uredil bunker, kjer je imel radio in kjer so bili sestanki. Pri njem v bunkerju se je nekoliko prej zdravil Skala-Peter Štante. V začetku maja 1942. leta so ga aretirali. Kaj se je godilo z njim v zaporih, verjetno ne bomo nikoli izvedeli. Nekateri, ki so bili z njim v Starem piskru, vedo povedati, da so ga ves dan mučili in je čutil, da ne bo mogel več vzdržati, drugi zopet pripovedujejo, da je hotel najti izhod za pobeg, pa je gestapu natvezil, da ima za Voglajno skrivališče z orožjem, mesto pa je tako opisal, da so ga mogli vzeti s seboj, če so hoteli kaj najti. Mogoče je resnica v obojem? Res je, da so Leona pripeljali gestapovci še isti večer v Šentjur in se ustavili na Poljskem mostu. Medtem ko je Leon vodil gestapovce ob levi strani Voglajne, nekaj korakov od mostu navzgor, je izkoristil priliko in skočil v vodo. Mogoče je hotel zbežati? Gestapovci so ga nekaj ur zaman iskali. Čez teden dni so našli njegovo truplo v vodi ob Celestinovem jezu. Leon je gestapovcem odnesel v grob organizacijo osvobodilnega gibanja.

Z Leonom Dobrotinškom so aretirali tudi njegovo mamo, ki je tudi ves čas pomagala osvobodilnemu gibanju, in železničarja Pirša. Vse kaže, da je Pirša ovadil vojni zločinec, nemčur Ladiha, ki je bil tudi zaposlen kot železniški uradnik na postaji in je Pirša osebno sovražil. Gestapo je Piršu poslal svojega človeka v vlogi aktivista OF. Provokator se je pri Piršu zanimal za poštene Slovence, ki bi bili pripravljene kaj več delati in on mu je dobronamerno tudi marsikaj povedal o sebi, svoji mami, Žveglarjih itd. Nekaj ur za tem so že prišli avtomobili, ki so odpeljali vse te v zapor. Nobeden se ni več vrnil.

Osvobodilno gibanje v Šentjurju je bilo prav v tem času, to je v začetku maja 1942. leta, na višku. Poleg Leona in Koprive so se s požrtvovalnim delom za OF posebno izkazali: Pepca Ur-

bajs, Tofantova — žena umrlega profesorja, njena služkinja, železniški uradnik Franc Urbajs, dr. Franc Svetina, Franc Korber, dr. Mogilnicki in njegova hči, dr. Maruša Mogilnicki, Rudi Ferlež, Anton Drnovšek, Ignac Kozjan in Franc Hrastnik. Medtem ko so omenjeni izdatno materialno pomagali OF, zbirali prispevke, pridobivali nove člane, propagirali, pomagali v obveščevalni službi itd., je število aktivnih članov OF, takih, ki so pozneje dali tudi življenje za osvobodilno stvar, neprimerno večje.

Sentjurska organizacija OF je bila v tem času navezana na Okrajni odbor OF Celje, deloma pa na Kozjansko, kjer je zvezo vzdrževal Janez Rauter. Tofantova je bila povezana s Tončko Čečevo.

Po prvih aretacijah in Leonovi smrti so bile aretacije v Šentjurju na dnevnem redu. Gestapo se ni več čutil varnega, zato je zapiral za najmanjši sum ali namig in neredko izpraznil vso hišo. Med prvimi, ki so bili aretirani, je družina Zvegler. Očeta, ki zaradi bolezni in starosti ni več mogel hoditi, so morali z volmi prepeljati na železniško postajo. Zveglerjevi so skrivali ilegalce in v ta namen so imeli velik bunker. Tudi sosednjo hišo, Fendrejeve, so izpraznili od staršev do poslednjega otroka. V tem času so zaprli tudi še edinega preostalega člana šentjurske celice KP, Naceta Kozjana, hišnika na kmetijski šoli. Od vseh teh se ni nihče več vrnil. 7. julija 1942. leta ponoči so Nemci množično aretirali v Šentjurju. Do jutra so odpeljali v Celje 40 ljudi. Medtem je gestapo namreč že aretiraj Koprivo. Delovanje Koprive bo težko kdaj razjasniti. Bil je aktivist, delal je brez prestanka po likvidaciji Prve celjske čete, zbiral je prispevke za OF, širil poročila z zavezniških in partizanskih front, zbiral orožje itd. Delal je nekoliko neprevidno, bil pa je obveščen, da ga išče gestapo in vendar se je še kazal po trgu in celo hodil mimo žandarmerije, od koder so celo streljali za njim. Aretirali so ga, v zaporu pa ni molčal. Ali je število ljudi, za katere je povedal, da so sodelovali za OF, res 200, kot trdijo nekateri, ni dokazano. Vsekakor je njegovo pričevanje spravilo mnogo ljudi v zapor ali celo v smrt. Mnogo ljudi ga danes dolži, da je izdajal, veliko pa je tudi takšnih, ki so z njim aktivno sodelovali, pa jih ni izdal. Trde celo, da je pod strašnim pritiskom omenil le take, s katerimi je imel kakšno malenkost, predvsem pa je omenjal ljudi, s katerimi ni imel ničesar, ali je celo

vedel, da nimajo nikakršne zveze z OF. Kaj se je godilo z njim v zaporu, ali morda že prej, ne bo nikoli pojasnjeno. Tudi on se ni več vrnil.

Racija 7. 7. je občutno prizadela osvobodilno gibanje v Šentjurju. Med množico so bili tudi skoro vsi najboljši aktivisti. Tofantova in njena služkinja, ki nista hoteli priti Nemcem v roke, sta se zastrupili. Ko so Nemci opazili zastrupljenje, so ju brž pripeljali v bolnišnico. Prva je umrla, druga pa je končala pod streli, potem ko je morala prenesti vso preiskavo. Ta racija je vzela tudi družino Mogilnicki. Dr. Maruša Mogilnicki, ena najpožrtvovalnejših aktivistk tega razdobja v Šentjurju, je končala pod streli, ker ni pristala na izdajo. Spustili so jo namreč za nekaj dni za tako ceno. Ostala družina je končala v taboriščih.

Kmalu po prvih majskih aretacijah 1942. leta so Nemci pričeli streljati. Žrtve so streljali najprej v mariborski kaznilnici, nato nekajkrat v Celju in končno spet v Mariboru. Veliki plakati po vseh krajih so oznanjali imena ustreljenih. Trupla žrtev sta nato požirala krematorij ali pokopališče v Gradcu. Eden prvih ustreljenih Šentjurčanov je bil mizar Gašperšič z ženo. Nato pa je število ustreljenih hitro naraščalo. Krvni davek, ki ga je Šentjur plačal na morišču v Celju in Mariboru, zgovorno prikazuje lista žrtev.

Dnevne aretacije in streljanje so bile skozi vse leto 1942. Redki so se vrnili domov. Če niso prišli na vrsto za streljanje, jih je gestapo transportiral v taborišča. V Dachawu, Auschwitzu, Mauthausenu, Ravensbrücku, Belzigu in nešteti drugih so čakali svobodo ali smrt.

Ceprav je bilo po 1942. letu množično streljanje nekoliko redkejšo, pritisk ni popustil. Zapori, mučenja, taborišča in individualno ubijanje je ostalo. Nemcem je pač uspelo okrniti osvobodilno gibanje v 1943. letu, toda uničili ga niso. Zaradi tega, ker so bili domala vsi aktivisti OF vrženi iz stroja, se je v 1943. letu osvobodilna dejavnost izražala le v pomoči žrtvam fašističnega terorja, poslušanju radijskih poročil, bojkotih nemških prireditelj, skromnih zvezah posameznikov in podobno.

V letu 1943 so posegli na šentjurski teren tudi partizani Matiček, Jurič in Zdravko z manjšimi akcijami. Taborišče so imeli na Konjiški gori in nad Frankolovim.

Poleg ugodnih poročil na frontah zaveznikov je često prodrla v Šentjur vest o partizanskem gibanju, bojih in zmagah nekje

daleč po drugih jugoslovanskih krajih. Velikega pomena za narodnoosvobodilno gibanje, posebno pa za partizanstvo na Štajerskem, je prihod XIV. divizije. 15. februarja 1955 se je XIV. divizija pomikala v snegu in mrazu s Kozjanskega, čez most in železnico pri Opoki, preko Blagovne in Cerovca v Dramlje. Čeprav je divizija naletela na izredno slabo vreme, na sneg in mraz v pozni pomladi, čeprav jo je sprejelo in na vsem pohodu spremljalo nemško vojaštvo z vse Štajerske, je vendarle uspela. Prihod XIV. divizije na Štajersko pomeni zlom nemške moči, kakršno so imeli od 1942. leta. Prebivalstvu pa je utrdila vero v moč NOV in v skorajšnjo zmago.

Tudi za Šentjur pomeni prihod XIV. divizije preokretnico. Vsak dan so ljudje govorili o novih dogodkih, ki so se dogajali

Izseljenci iz Šentjurja po vrnitvi v osvobodjene domove.

v bližini: brigada je bila v Dramljah, bataljon Kozjanskega odreda na Svetini, partizani so razrušili progo v neposredni bližini, NOV je napadla kak bližnji kraj, znanec je odšel v partizane. Takšni razgovori so bili vedno pogostejši. XIV. divizija je s svojim preходом prelomila oklep bojazni in osamljenosti v ljudeh, nalila je zopet živo vero v osvobodilno gibanje. Predvsem pa je ljudi hrabilo dejstvo, da postaja Nemce strah.

Šentjur je bil 1944. leta na meji med dvema partizanskima področjema: Kozjanskim na jugu, kjer sta delovala okrožni komite Kozje politično in Kozjanski odred vojaško ter celjski ali savinjski na severu, kjer je politično deloval Okrožni komite Celje. Močnejši je bil vpliv s severa, s savinjskega vojnega področja, kjer je bil v sosednjih Dramljah Okrajni odbor OF za Celje-okolico. Za Šentjur so Dramlje bile dostopnejše. Po svojih prirodnih svojstvih, predvsem pa zaradi naklonjenosti prebivalstva partizanom ter zaradi relativnega prirodnega bogastva, so se aktivisti in NOV često zadrževali v drameljski okolici. Maja 1944. leta je tov. Sergej Kraigher, sekretar okrožnega odbora OF Kozje, dal iniciativo, da bi poslali iz Dramelj nekaj aktivistov na teren Šentrupert. Že poleti 1944. leta so nato formirali rajonski odbor Šentrupert, kjer je bil sekretar tovariš Matjaž. Decembra 1944. leta pa je bil Šentrupert priključen okrožnemu odboru Kozje, ki je tu organiziral okrajni odbor. Okrajni odbor Šentrupert je zajemal celjsko in šentjursko okolico južno od Voglajne in železniške proge Celje—Maribor.

NOV, ki so jo v naši okolici predstavljale brigade XIV. divizije (Tomšičeva, Šercerjeva in brigada Mirka Bračiča) ter Kozjanski odred, je tako često križarila po šentjurski okolici, da je večina prebivalstva bila zavzeta z osvobodilnim delom. Izdaje so postajale redke, skoraj nemogoče. Čeprav so ljudje vojsko prehranjevali, pomagali v obveščevalni službi, prenašali ranjence in podobno, Nemci niso več uspeli vsega kaznovati, niti vsega registrirati.

Poletje 1944 je potekalo v znamenju partizanskih borb krog in krog Šentjurja in celo v njem samem. V brigadah se je položaj temeljito spremenil. Večina borcev so bili domačini. V vsaki vasi, koder se je premikala brigada, so se pozdravljali svojci. V Šentjur so dnevno prodirale novice o bližnjih partizanskih akcijah.

Petega julija 1944. leta je Kozjanski odred likvidiral orožniško postajo v Slivnici pri Celju. Od Slivnice naprej preko Dobja, Planine, Pilštanja in Kozjega je v poletju 1944 nastajalo obširno osvobojeno ozemlje, ko je Kozjanski odred s pomočjo enot XIV. divizije pregnal Nemce iz teh postojank.

Trinajstega julija je Kozjanski odred v Loki pri Žusmu razbil nemško posadko, ki je štela 200 mož.

Osemnajstega julija 1944. leta je prva SNOV brigada Toneta Tomšiča napadla Šentjur. Brigada je zavzela in minirala ter zažgala standarto, ki je stala na mestu današnjega združnega doma. NOV je zaplenila precej orožja in uniform, zažgala šolo, kjer je bila tudi nastanjena nemška vojska na prehodu, nato pa se je umaknila.

Štiriindvajsetega julija je Kozjanski odred ponovno napadel Loko pri Žusmu, odslej je tudi Loka spadala pod osvobojeno ozemlje.

Tridesetega julija je brigada Mirka Bračiča razrušila železniško progo pri Slomu.

Prvega avgusta je XIII. SNOV brigada Mirka Bračiča napadla nemško postojanko v Šentjurju. Medtem ko sta dva bataljona bila v zasedi na poti proti Celju, je en bataljon napadel žandarmerijsko postajo na križišču, kjer sta danes pošta in občina. Hišo so tudi minirali. NOV v Šentjurju je dvakrat iskala tudi zločinca župana Albina Gilmo, vendar se jim je prvokrat skrtil v zvonik, drugikrat pa v zelje.

Avgusta 1944. je XIII. brigada Mirka Bračiča bila hude borbe z 2800 možmi nemške policije med Zgornjimi Slemenimi nad Dramljami in Kamno goro.

Sedemindvajsetega avgusta 1944. leta se je SNOV brigada Mirka Bračiča borila okoli Pletovarjev na cesti Dramlje—Špitalič. Sovražnik je imel 25 mrtvih in več ranjenih.

5. septembra 1944 so bili hudi boji med Tomšičevo brigado in Nemci pri vasi Razbor nad Dramljami.

16. septembra 1944 so štajerske partizanske enote napadle med postajama Šentjur in Štore tovorni vlak in ga zažgale. S tem so uničili vagone in material, namenjen za borbo proti partizanom.

2. novembra 1944 je partizan Zdolšek iz kurirske stanice iz Dramelj samoiniciativno likvidiral šentjurskega župana, krvoloka Nemca Albina Gilmo. Truplo so prepeljali v Graz, kjer so vlak popolnoma razbili zavezniški avioni. Partizan — likvidator se je rešil preganjalcev, pozneje pa je padel v Dobju pri Dramljah, kjer je tudi pokopan.

Poleg omenjenih akcij je bilo v letu 1944 še mnogo manjših partizanskih dejavnosti, ki so slabile nemško moč, predvsem pa mnogo doprinesle k utrjevanju moralne moči prebivalstva. V 1944. letu, ko so zavezniki začeli sistematično uničevati nem-

ška zaledja z bombnimi napadi, je nebo nad Šentjurjem skoraj sleherni dan preletela množica avionov. Včasih jih tržani niso mogli prešteti, tolikšna je bila množica letečih trdnjav, rušilcev, lovcev, itd. Dolgi beli kondenzacijski trakovi, stanjolni papirčki, ki so jih odmetavali za kamuflačo proti radarju, prazni bencinski tanki, ki so odpadali, ter močno brnenje motorjev, so često naznanjali prelet avionov, ki jih često zaradi izredne višine, kljub jasnemu nebu, ni bilo mogoče videti. Nekajkrat so se lovci, spremljevalci letečih trdnjav, spustili prav nizko nad hiše ter s svojimi strojnicami in topovi obstreljevali nemške kolone in železniške transporte. Poleti 1944 so ob taki priliki zažgali vojaški železniški transport pri Prožinski vasi. Pozneje 1945. leta so šentjursko nebo često preletavali mali partizanski avioni, ki so bombardirali komunikacije in industrijske objekte ter pomagali NOV. Pomladi 1945. so bombardirali tudi šentjursko parno žago in tovarno, furnirja ter jo požgali.

Partizanske vojaške akcije in zmage so v odločilni meri vplivale tudi na hiter razvoj političnega dela. Prvi krajevni odbori OF so bili postavljeni že aprila 1944. leta. Takoj po prehodu XIV. divizije sta bila poslana v Dramlje aktivista Emilija Gabrovec-Lenka in Leon Cibic-Matjaž. Lenka je bila sekretar Okrajnega odbora OF Celje do maja 1944. leta, ko je še nekaj časa delovala kot član okrožnega odbora, odgovorna za Celje in okolico. Aprila 1944. leta je bil postavljen rajonski odbor Dramlje. Kmalu pa se je preimenoval v Šentjurski rajon, katerega sekretar je bil Milan Gorenšek-Mirko. Poleti je bil postavljen tudi krajevni odbor OF za Šentjur in za sekretarja imenovan tovariš dr. Franc Svetina. Partizani so izgnali iz Dramelj vaško stražo, ki so jo organizirali Nemci, ter likvidirali Jarmoviča, ki je bil v vsej okolici edini nemški privrženec. V tem času so se preselili na ta teren neki Urbančki s Pohorja, ki so bili udeleženi pri likvidaciji Pohorskega bataljona. Izdajali so tudi drameljske aktiviste, ti so jih pa kmalu odkrili in obsojili. Okrožni odbor Celje je v jeseni 1944. leta ponovno organiziral okrajne odbore, ki so jih nekaj časa doslej zamenjavale manjše politično-upravne enote rajoni in večji okrožni odbori. Tako je bil v jeseni 1944 formiran Okrajni odbor OF Celje-okolica. Sekretar okraja je bil Tine Brejc-Zemljak. Okrožni in okrajni aktivisti so sklicali konferenco delegatov OF za ves okraj Celje-okolica v okolici Dramelj. Na tej konferenci so

razpravljali in sprejeli sklepe ter naloge za nadaljnji potek borbe proti okupatorju. Konferenco, na kateri je bilo okoli 60 delegatov, je vodila tovarišica Lenka kot član Okrožnega odbora OF Celje, prisoten pa je bil tudi sekretar Okrožnega odbora OF tovariš Sergej Kraigher.

Prve krajevne odbore OF so izvolili vaški aktivisti OF v Dramljah, nato v Dobju, Slemenih, Špitaliču, Ponikvi, Blagovni in Cerovcu. Na njihovo organizacijo je vplivala Lenka, sekretar Okrajnega odbora OF. Vsi odbori so vneto in vsestransko delovali predvsem politično, ekonomsko pomagali vojski, zbirali razen material itd. Izdaja proti koncu decembra 1944. leta je ustavila delovanje odborov v Blagovni in Cerovcu, ko so Nemci aretirali šest izmed osmih članov obeh odborov s sekretarjema vred.

Sola in zadružni dom

Zaradi neprestanih borb je nastajala vedno večja potreba po bolnišnicah. Okrajni odbor v Dramljah je na iniciativo sanitetnega referenta cone zgradil v poletnih mesecih 1944. leta bolnišnico »Zima« v Sohti. Ranjence so sprejemali pri Kolarjevih v Dobju, od koder so jih odpremljali naprej. Največje zasluge za delo v tej bolnišnici ima Štefan Koštomaj, ki je imel svojo domačijo v neposredni bližini bolnišnice. Material za gradnjo so dobili pri Sodinu na Ljubčeni, prevoz pa so oskrbeli aktivisti sami. Ta bolnišnica, v zemljo vkopan bunker, je imela za 20 bolnikov prostora. Bila je vedno polna, pesamezni ranjenci pa so še ležali pri sosednjih kmetih. Upravitelj bolnišnice je bil zdravnik dr. Hruševar. Bolnišnica je nemoteno delovala do 19. februarja 1945. leta, ko so jo Nemci po izdaji napadli. Bolnišnico

je izdal partizanski odpadnik — skrivač Branko. Ko so domačini zasumili izdajo, so obvestili bolnišnico, ki jo je vodstvo nekaj ur pred napadom izpraznilo. Nemci so našli prazne prostore.

30. decembra 1944 je Okrožni odbor OF Kozje imenoval nov Okrajni odbor OF Šentrupert (Breze). Za sekretarja okrajnega odbora so imenovali Marjana Žagarja. Novi okrajni odbor je obsegal južno okolico Šentjurja, od Slivnice preko Kalobja, Rifnika in Resevne, Šentruperta in Svetine do Celja. Tudi ta odbor je vplival na politično delo in razvoj v Šentjurju. Po vseh vaseh v neposredni bližini trga so bili izvoljeni krajevni odbori OF, okrajni odbor OF je skrbel za mobilizacijo in pomoč vojski, predstavljal je prvo ljudsko oblast.

Zima 1944 do 1945 je bila izredno snežena. Zapadlo je več kot meter snega, po hribih pa celo blizu dva metra. Zaradi tega v dolgih zimskih mesecih in pozno v pomlad ni bilo omembe vrednih partizanskih akcij. Vojski je primanjkovalo municije. Okrajni odbor Šentrupert se je v tej zimi nahajal na Resevni. Razvil je močno politično aktivnost. Slednji večer so okrajni aktivisti organizirali sestanke na vaseh. Okrajnemu odboru se je tudi posrečilo dobiti zveze z dvema komunistoma v regimentu Treck. Del regimenta je bil namreč v teharski graščini. Regiment je bil sestavljen iz samih vojakov, preizkušenih v boju proti partizanom v Jugoslaviji, in je bil najmoderneje opremljen. Okrajni aktivisti so dobavljali od regimenta razno opremo, papir in material za razmnoževanje letakov, orožje in municijo, akumulatorje in baterije za radio, električni material itd. Radijsko oddajno postajo, ki jo je regiment zaplenil Trinajsti brigadi, so uspeli aktivisti dobiti nazaj že čez nekaj dni. Predvsem so bila dragocena poročila o namenih regimenta, o predvidenih hajkah itd. Okrajnemu odboru na Resevni je bil na razpolago tudi II. bataljon Kozjanskega odreda s komandatom Andijem. Tako je bilo v pomladnih dneh, ko so bile komaj kje še krpe snega, zbranih na Resevni do 200 partizonov. Poleg okraja z narodno zaščito in drugim bataljonom je bila na Resevni tudi terenska kurirska stanica in stanica vojaških kurirjev ter specialni vod z 10 najboljšimi borci Kozjanskega odreda pod vodstvom Poldija Slapšaka-Gajsta. Vod se je že proslavil z junaštvom in požrtvovalnostjo. Začasno sta bila na okraju tudi pomočnik načelnika veterine pri Glavnem štabu Slovenije Dušan Lah in članica Oblastnega komiteja SKOJ — Cvetka Jerinova.

17. marca 1945. zvečer so bili člani okraja Cvetka Jerinova, Dušan Lah in Marjan Žagar v Hruševcu na političnem, organizacijskem in obveščevalnem delu. Vrnili so se pozno v noč v taborišče na Resevni. Cvetka, ki je bila bolna, je prespala niže pod Resevno, medtem pa so Nemci že pripravljali hajko na partizanske edinice v Resevni ter jih obkoljevali. Zaupniki v samem regimentu so sicer poslali vest do mlinarja Leskovška in dobri stari obveščevalec se je tudi na vso moč trudil, da bi pravočasno obvestil. Vendar vest ni prišla na pravi kraj, ostala je pri nekemu skrivaču, ki se je izdajal za partizana, celo funkcionarja narodne zaščite. Zgodaj zjutraj so nemške kolone prodirale iz Laškega preko Šentruperta, s Teharja preko Štor, iz Šentjurja in Dobja in iz Šmarja preko Slivnice ter ob zori že obkolile Resevno. Bilo je vsega 7.000 Nemcev. Dušan Lah, ki je šel po Cvetko Jerinovo, je prišel prvi pod njihove strele. S Cvetko sta se vrnila iz hiše proti gozdu in vrhu Resevne. Ranjeno Cvetko je Dušan nosil dokler mu je niso pobili do kraja. Sam se je nato pomikal proti sedlu med Veliko in Malo Resevno, kjer mu je pot zastavila druga kolona. Po kratki borbi se je sam umaknil na levo proti Ploštanju, kjer je padel, ko je naletel na tretjo kolono. Z Dušanom in Cvetko je okrajni odbor izgubil požrtvovalna borca in najbolj priljubljena partizana med tovariši in prebivalstvom. Okrajni odbor, ki je imel taborišče najniže, se je medtem umikal proti Šibeniku in prebil obroč še preden so ga uspeli Nemci popolnoma skleniti. Padla sta še dva člana zaščite, Janez in Ivan Pocajt, ki so ju poslali v izvidnico. Le dva člana gospodarske komisije, ki nista bila v taborišču, so Nemci ujeli. Borci ostalih edinic so bili više v Resevni. Švabski obroč se je medtem zaključil. Številčno mnogo slabši so se morali umikati. Dolga zima, ki jim tudi ni dovoljevala izdatnejših akcij, je povzročila pomanjkanje municije. Nemci so uspeli potisniti partizane na Križeva pota, od tam pa južno v globel. Tu so končali junaški borci po celodnevni borbi, ko so bili že brez municije. Nemci so do večera z vseh strani metali v globel mine ter sipali ogenj iz pušk in mitraljezov. Na noč je bila borba končana. Padlo je 120 borcev, le posameznikom je uspelo priti iz obroča ali se skriti pred Nemci, ki so ranjencem delili »milostne« strele. Zvečer je bila globača pokrita s padlimi borci. Ležal je ves bataljon Kozjanskega odreda, tudi njihov komandant Andi je bil med njimi. Ko so ga borci ranjenega

vlekli nazaj v zaklon, jim je rekel: »Pustite me, prepozno je!«, pa je streljal še naprej, dokler ni omahnil. Padli so kurirji obeh stanic. Nekoliko na strani, za robom poti, kot da jim je še potreben zaklon, je ležalo devet borcev specialnega voda. Človek bi mislil, da še drže položaje, da čuvajo in branijo Nemcem dostop z zapadne strani v globačo. Toda vsak izmed njih je imel kroglo v čelu. Svoj položaj so držali do smrti, niso se hoteli umakniti. Nekoliko više je ležalo nekaj nedoločenega, krvavega. Bili so ostanki hrabrega komandirja vojaške kurirske stanice — Radeja. Boril se je sam; ko ni več dosegel svojih in ko na koncu ni imel več municije, je legel na kurirsko pošto, da je ne bi Nemci dosegli in na angleško ročno bombo, ki jo je prižgal. Tak je bil zaključek pomladnega dne 18. marca 1945. Položaj na okraju Šentrupert je postal težji. Nemci so neprestano patroljirali, ljudje pa so postali plašni, bali so se še vedno učinkovite švabske pesti po dolinah.

Teden dni po prvi hajki na Resevni je sledila druga. Nemci so zopet obkolili ves ta svet, le da je bil krog nekoliko širši, s centrom nekje na Svetini. Okrajni odbor je bil iznenaden v bunkerju na Resevni in se ni mogel niti umakniti. Oddelek nemških vojakov je nevede ves dan držal položaj točno nad bunkerjem. Medtem pa se je zemlja tresla od detonacij min in bomb, ki so eksplodirale nekje v bližini. Ali se je ponovil 18. marec? Šele zvečer, ko je bilo možnost zlesti iz tiste zemlje, se je situacija razjasnila. Borbe na Svetini so pravkar pojenjale, nebo je žarelo od požara. Skozi Krajnce je pribežalo nekaj zbeganih Nemcev brez pušk. Kurirji so prinesli vest na okraj, da je na Svetini XIII. brigada polnoštevilna, dobro opremljena, municije pa ima toliko, da jo borci komaj nosijo. Švabe so pognali v beg, njihov hrabri komandant Milenko pa je z raketami toliko zmedel avione, da so metali bombe po lastnih ljudeh — Nemcih. Brigada, ki so ji zavezniki izpopolnili opremo, je močna in hrabra slavila zmago nad Nemci. Nastala je pomlad.

Nekaj dni zatem, marca 1945, sta se okrajna odbora Celje-okolica in Šentrupert združila v Okrajni odbor OF Celje-okolica. Železnica, cesta in Voglajna so bile kot ovira premagane. Novi okrajni odbor, se je preselil v okolico Dramelj. Člani okrajnega odbora so bili: Marjan Žagar, Tine Breje-Zemljak, Hinko Brečko, Izidor Florjan, Milan Gorenšek, Ivan Skale, Ciril Stojan, Ruža Slapšakova in Milan Skok.

Se enkrat so Nemci navalili na Resevno. V prvih aprilskih dneh sta preko okraja potovala tovariš Sergej Kraigher — sekretar Pokrajinskega odbora OF in komiteja KPS za Štajersko in tovariš Pero Brajevič — načelnik Štaba IV. operativne cone z zaščito. V ravnah pod Resevno so jih napadli Švabi, toda zaščita je zdržala toliko, da so se mogli umakniti. To je bila hkrati

Občinski ljudski odbor

zadnja večja hajka na ozemlju okoli Šentjurja. Vse ostalo so bile le majhne skupine nemških vojakov, ki so beračili, kupovali ali kradli hrano pri kmetih.

V šentjurski okolici so bile po prihodu XIV. divizije vzpostavljene naslednje redne kurirske zveze in stanice: Nad Kranjčami je bila močna kurirska stanica, ki je vzdrževala zvezo preko Voglajne z vojaško kurirsko stanico TV 24. Po tej liniji je šla pošta in partizani na eno stran proti Pohorju in Savinjski dolini, na drugo stran pa na Kozjansko. Poleg vojaške kurirske zveze je bila tudi zveza terencev, ki so jo organizirali okrožni odbori civilne oblasti. Med Resevno, Šentrupertom in Kalobjem je bila stanica terenskih kurirjev, ki je vzdrževala zveze preko

Vogljajne za Okrožni odbor Kozje in proti okrajema Šmarje pri Jelšah in Rogatec (čez Slivnico in Rudnico na Boč). Tudi na drameljski strani je bila stanica terenskih kurirjev »Jurček«, ki je vzdrževala zvezo med Šentrupertom, Šentjurjem, Frankolovim, Novo cerkvijo, Smartnim, Žalcem in preko Žalca s Savinjsko dolino.

Novi Okrajni odbor OF Celje-okolica je še naprej vplival na rast narodnoosvobodilne oblasti. V ta namen so sklicali sredi aprila 1945. leta sestanek šentjurskih aktivistov OF, ki so izvolili odbor OF v Šentjurju. Sekretar tega odbora je postal dr. Franc Svetina.

8. maja 1945. leta se je kot blisk raznesla vest po vsej okolici Šentjurja, da je nemška vojska kapitulirala. V Dramlje je prinesel aktivist Rudi Ferlež vest in poročilo, da želi nemški korpus, ki je bil na poti skozi Šentjur, položiti orožje. Okrajni odbor, ki je bil na poti v Šentjur, je srečal posredovalce nemškega štaba za dogovore s partizani. Na zahtevo okrajnega odbora je prišel na pogajanje v Dramlje general Luftfahrgeräte korpusa, ki je sprejel pogoje za oddajo orožja in voznega parka ter pomik nemške vojske v določeno smer.

Se isti dan so v Šentjur prišli prvi partizani, pozdravljeni od svobodnih ljudi z novimi jugoslovanskimi zastavami, z rdečo jugoslovansko zvezdo. V Šentjurju je takoj zatem prevzel oblast narodnoosvobodilni odbor. Šentjur je postal sedež Okrajnega odbora Celje-okolica. (Sekretar — Marjan Žagar; načelnik oddelka za prosveto — Janez Rauter; načelnik oddelka za izgradnjo narodne oblasti in organizacijski sekretar — Hinko Brečko; načelnik oddelka za trgovino in obrt — Ivan Skale; načelnik agit. prop. oddelka — Izidor Florjan in načelnik oddelka za kmetijstvo — Franček Dobravec. Sekretar OF osvobojenega Šentjurja je bil dr. Franc Svetina.

Šentjur je prešel začetne težave ob prevzemu oblasti in kapitulaciji še vedno velike nemške vojske: vračanje izseljencev in internirancev iz zaporov, odprava nemške vojske, ki je štela 10.000 mož, ter njihovih pajdašev ustašev, ki se niso hoteli predati, zbiranje orožja in municije, ureditev zdravstvenih razmer, prehrane, prosvete in podobno.

Obnovljeni Šentjur je nato skupaj z ostalim slovenskim prebivalstvom in ostalimi jugoslovanskimi narodi stopil na pot obnove porušene domovine in graditve socialističnih odnosov.

Fran Roš:

Franjo Malgaj

1894—1919

Iz Sentjurja je 1907. leta prišel v Celje krepak trinajstletni kmečki fant Franjo Malgaj in se vpisal na posebno nižjo gimnazijo, ki je na njej prevladoval slovenski učni jezik. Tu je bil ravnatelj Lieskounig, doma s Koroškega in edini Nемеc med profesorji in dijaki, podrejen pa ravnatelju popolne nemške gimnazije. Njegov zavod je bil nastanjen v hiši dr. V. Kukovca med mestno kasarno in Savinjo.

Mladi Malgaj se je v novem okolju hitro uveljavil. Govoril je v svojem značilnem šentjurskem narečju in je bil med dijaki zelo upoštevan po svoji odkritosti, bistrosti in vedri razboritosti. Že zgodaj so ga zanimali politični problemi. Nikjer ni manjkal, kjer se je obsojala ozkopametna in nasilna nemška in nemškutarska gospoda, ki si je tedaj v Celju lastila prvo besedo. Kmalu si je bil na jasnem, da je treba razbiti »ječō narodov« — avstrogrsko monarhijo, ker more Slovence rešiti narodne smrti le njihova politična skupnost z ostalimi jugoslovanskimi narodi.

Malgaj je pripadal naprednemu narodno-radikalnemu dijaškemu gibanju, ki je odklonilo naslon na tedanji slovenski strankarski liberalizem. Temu dijaštvu je samoizobrazba bila sredstvo k razvoju lastnih sil, ki jih je hotelo postaviti v službo svojega naroda z neposrednim delom med njim in zanj. Ta smer, ki je ob balkanskih vojnah 1912-13 dala jedro revolucionarno jugoslovansko usmerjenemu »preporodaštvu«, je pritegnila najboljše tedanje mladince.

Nikoli se Malgaj ni mogel niti hotel izneveriti svoji lepi kmečki preprostosti in prirodnosti. Pri tem je ostal samostojen v svojem gledanju na vse in življenjsko močan. In tako ga vidimo, kako je o počitnicah srečen v svojem domačem okolju. Ob vsaki priliki posluša, kaj bajajo ljudje o preteklosti bližnjega gradu Rifnika, o tam zakopanih znamenitih stvareh, pa si zvesto zapisuje to in še mnogo več. Sam brska okrog rifniških

razvalin in drugod. Zapisuje si pripovedke, zlasti pa pesmi, ki jih pojejo ljudje ob gostijah in drugih prilikah. Dr. Karel Štrekelj v svojih zbirkah »Slovenskih narodnih pesmi« posebej navaja Malgajevo ime med svojimi najvnetejšimi sotrudniki.

Zadnja svoja gimnazijska leta je prebil v Kranju in Pazinu v Istri. Celjski muzej NOB-oddelek o borbi za Slovensko Koroško hrani njegovo pismo, pisano iz Kranja prijatelju Srečku Puncerju v Celje. Tam ostro graja pasivnost kranjskih študentov do sodobnih kulturnih in političnih vprašanj. Med hrvatskimi dijaki v Pazinu se hitro uveljavi in v njihovem listu »Naprijed« objavlja slovenske narodne pesmi, kakor jih je zapisal sam.

Svetovna vojna že v oktobru 1914 pokliče dvajsetletnega Malgaja k celjskemu polku. Kot študent mora v oficirsko šolo, iz nje pa na fronto, ko se z nastopom Italije odpre novo bojišče na robu slovenske zemlje. Malgaju je žal, da ni bil poslan na srbsko ali rusko fronto, kjer bi prebegnil na pravo stran. Tu mu je glavna skrb, da kot praporščak in poročnik čuva življenja slovenskih vojakov. To včasih ne gre drugače, kakor da tvega tudi drzen podvig in ob neki taki priliki mu pripada visoko zlato odlikovanje. Vojaki mu zaupajo, saj jim je pravi tovariš v težavah in verujejo mu, ko jim govori o novi bodoči domovini na razvalinah Avstro-ogrske in jim tolmači pomembnost Oktobrske revolucije v Rusiji.

Na dopuste prihaja tudi v Celje, kjer zbira dijake okoli sebe in jih navdušuje za nove naloge ob koncu vojne in po njej. Tukaj se večkrat spopade z nemškutarji in domačimi reakcionarji in jim v brk napoveduje skorajšnji klavrni konec. Tudi sam se zdaj izogne fronti. Vpiše se na pravno fakulteto v Gradcu, toliko da si zagotovi daljši dopust, potem pa se napoti v Tolsti vrh pri Ravnah na Koroškem k šentjurskemu rojaku Osetu. Koroška mu priraste k srcu, obiskuje njene lepe kraje in ljudi, jih budi in pripravlja.

Takoj ob zlomu črnožolte habsburške monarhije je nadporočnik Malgaj že v Celju. Prav tedaj Slovenski narodni svet za Mežiško dolino zahteva pomoč od celjske vojaške komande. In tako sestavi Malgaj posebno četo iz 40 šentjurskih in savinjskih fantov. Pridružita se mu tudi poročnik Jože Ludvik (danes zdravnik v Štorah) in narednik-dijak Zdravko Kroflič iz Črnočice pri Šentjurju, oba njegova dobra prijatelja. Vse Malgajeve misli veljajo zdaj Slovenski Koroški.

Celje slavi 6. novembra 1918 svoj praznik osvoboditve izpod tisočletnega nemškega gospodstva. Z balkonov magistrata in Narodnega doma se prsijo govorniki, nekateri poveličujejo novega kralja, drugi kličejo republiko Jugoslaviji, ki si jo želi tudi Malgaj. Popoldne ljudje napolnijo Narodni dom, pijejo in pojo in se vrte v plesu. Malgaja ni med njimi. Oborožil je svojo četo

Franjo Malgaj

in se z njo odpravlja. Ob šestih zvečer koraka s svojimi borci na celjsko železniško postajo. Na peronu s pivovega sodčka navdušeno govori vinjen človek četi v slovo. Malgajevci pa se molče odpeljejo z vlakom v noč — na Koroško! In Celje raja naprej...

Štiriindvajsetletni nadporočnik Malgaj je prvi, ki s svojim oddelkom prestopi mejo koroške dežele, da njene Slovence pridruži Sloveniji. V zgodnjem jutru 7. novembra 1918 je že v Mežiški dolini. V nekaj dneh je v vseh njenih krajih postavljena slovenska politična oblast. Revolucionarno razgibani delavci, ki so tam postali že gospodarji rudnikov in tovarn, se dajo pomiriti. Malgaj jim govori kot ljudski človek v prepričanju, da ne more biti narodne svobode brez socialne osvoboditve. Njegovi

četi se priključijo nekateri Korošci in Srbi, ki se vračajo iz ujetništva, tako da naraste na 80 mož.

Malgajeva četa prodira iz Mežiške doline v Pliberk in preko Drave prihiti v Velikovec. Potrebne so ji še okrepitve, da zasede Celovec! Medtem pa prične zbirati sile tudi nasprotnik pod geslom »Za nedeljivo Koroško!« in že v prvih dneh decembra 1918 navali 400 mož Heimwehra s topovi iz Celovca na Velikovec in obkoli v njem 80 Malgajevih borcev. Nemški komandant po parlamentarcih ponovno zahteva izpraznitev mesta, toda Malgaj vsako tako zahtevo s prezirom odbije in je pripravljen braniti Velikovec tudi v borbi s petkratno premočjo. In sovražne sile se umaknejo.

Kmalu nato prispe iz Maribora 500 Srbov, nabranih iz ujetnikov, ki se pomaknejo proti Celovcu. Toda v Grabštajnu jih Heimwehr nenadno napade, razoroži in odvede v ujetništvo. Nič jim ne pomaga, da se označujejo kot antantna vojaška sila. Ta uspeh še bolj opogumi nasprotnika.

Malgaj ve, da Celovec pripravlja zdaj nov, večji napad na Velikovec, zato zahteva takojšnjo pomoč iz Maribora. In general Maister mu pošlje bataljon celjskega polka, ki je v Mariboru sodeloval pri razorožitvi belo-zelene nemške garde. Ta bataljon s 400 možmi dospe tik pred jutrom 16. decembra v ogroženi Velikovec. Komaj se postroji na Glavnem trgu, že prijezdi k njemu na belcu Malgaj, ki je nadvse vesel, da razpolaga zdaj s silo, ki bo dorasla težji preizkušnji.

Konec leta 1918 prične Malgaj v Velikovcu izdajati tednik »Jugoslovanski Korotan«, ki mu ga urejuje prijatelj Srečko Puncer. V njem je izšlo več člankov, ki ostro obsojajo metode imperialističnih sil pri urejevanju poveljne Evrope.

Vse bolj pa postaja jasno, da novo ustanovljena Jugoslavija ne bo izpolnila pričakovanj svojega delovnega ljudstva. Njena reakcionarna oblast delavca ne bo rešila kapitalističnega izkoriščanja, pa tudi kmetu ne bo pomagala z izdatno agrarno reformo. V pretkani propagandi je uspešnejši šovinistični Celovec, ki ga podpirajo tudi koroški socialni demokrati. Malgaj vidi nesposobnost ljubljanske deželne vlade, odgovorne za mnoge napake, a zaman zahteva od nje odločnih ukrepov, ki bi dvignili moralo koroških Slovencev in jim zagotovil lepšo prihodnost.

Končno se 29. aprila 1919 sproži ofenziva, ki naj osvoji vso Slovensko Koroško, a je nepripravljena in prepozna. Nasprotnik

je po dotoku izvenkoroških sil mnogo močnejši. Ofenziva se kmalu izprevrže v beg slovenske prostovoljne vojske. Že prvo jutro pade pri Vovbrah Srečko Puncer. Edini Malgaj z delom svoje čete še poskuša na Tolstem vrhu ustaviti sovražno prodiranje, toda prav tam obleži po nesreči ubit 6. maja 1919, komaj 25 let star.

Zdaj šele seže Ljubljana po ukrepih, ki sta jih Maister in Malgaj že davno zahtevala. Z mobilizacijo in pritegnitvijo redne srbske vojske je junija osvobojena skoraj vsa Slovenska Koroška, a prepozno. Plebiscit je zdaj neizogiben ob pogojih, ki so za Jugoslavijo skrajno neugodni. Tako sta nam od Koroške pripadli le Mežiška dolina in Jezersko.

Konec oktobra 1919 je bil Malgaj iz Koroške prepeljan v ljubljeni domači Šentjur, kjer mu je na grobu govoril tudi general Maister.

Malgaj je nedvomno postal zgodovinska osebnost. Prežihov Voranc ga v svojem romanu »Požganica« riše z vrlinami, ki so mu v čast. Še več pozornosti so mu posvetili nasprotniki — nemški pisci, ki so se ga v številnih tekstih lotili s spoštovanjem in priznavanjem njegove hrabrosti, zvestobe, bistrosti in človečnosti. Vsi so videli v njem človeka velikih kvalit in vodilnih sposobnosti.

Franjo Malgaj je bil človek, ki je izšel iz sredine slovenskega ljudstva, vendar v času in razmerah, ki so mu omejevale polet in uspeh. Vendar je za stvar, ki mu je bila pri sreči, dal tudi sebe poleg vsega drugega, kar je v svojem prekratnem življenju in v svojem času mogel dati najboljšega svojemu ljudstvu.

· Aci Svetina:

Drobci iz viharnih dni

Opoldansko sonce je neusmiljeno žgalo naše hrbte, ko smo rinili kolesa v hrib proti skromni, a čedni hišici Marije Lindič v Šentvidu. Toda nemalo smo bili v skrbeh, ko je nismo našli doma. Pred pragom je ležal kuža, se pretegoval in mežikal proti soncu. Okoli hiše so zoreče slive in jabolka vabile naše poglede. To ti je bil kuža! Pred nosom bi mu bil lahko odnesel, ne le sadje, tudi hišo bi mu mogel brez skrbi prestaviti v dolino. Pa kaj nam vse to! Prišli smo k Mariji v goste in to s posebnim namenom: da zapišemo njene spomine, da se pogovorimo z njo o preteklosti, o starih resevniških časih. Razočarani smo se vrnili v dolino, kjer smo zvedeli, da spravlja otavo na travniku, dobrih pet, deset minut od šentviške šole.

Segli smo si v roke. Marija je precej vedela, po kaj smo prišli in povabila nas je v senco, nas pogostila z jabolčnikom in dobrim domačim kruhom.

»Ej, veste, človek bi moral premisliti, spomniti bi se moral. Je le že precej časa preteklo od takrat in včasih se katerega imena ne morem in ne morem spomniti. Tudi pravih datumov ne vem več natanko. Ko je bilo pa vsak dan kaj novega.«

Pripravil sem si zvezek in svinčnik. Moja spremljevalca sta se pogovarjala z Marijo, jaz sem lovil misli in jih skušal v kolikor toliko pametnih stavkih napisati. Pogovor je postal tako zanimiv in živ, da sem odložil pisalni pribor in se mu še sam pridružil. Poldrugo uro smo kramljali, se zdaj smejali veselim anekdotam in potem vsak zase razglabljali o tem in onem. Ko sem prišel domov, sem iz vsega pogovora zbral samo nekaj drobnih črtic in anekdot, ki naj bralce spomnijo na preteklost in jim vsaj malo približajo življenje na Resevni v času, ko je dolina trepetala pod okupatorjevim škornjem.

Zaradi boljšega razumevanja moram povedati, da je zadnja leta Marija Lindič, ki je prej službovala na Kmetijski šoli v Šentjurju in na Slomu pri Ponikvi, upravljala Horvatovo po-

sestvo v Zgornjih Kranjčah. Domačija stoji skoraj sredi gozda in zagledaš jo šele zadnji trenutek, ko si že tik nje. Partizani, ki so posamič ali v skupinah hodili čez resevniško polje ali se tam dalj časa zadrževali, so se najraje ustavljali pri Mariji, ki jih je vselej gostoljubno sprejela in jim nudila tudi kaj dobrega za pod zob. Kmalu je postala znana partizanska kuharica in partizani so se pri njej počutili kot doma.

No, poslušajmo, kaj nam bo povedala!

Do prihoda XIV. divizije so me večkrat obiskali posamezni borci in kurirji. A jaz sem si želela, da bi jih prišlo kdaj tudi več. Želela sem videti pravo vojsko.

To se je zgodilo v noči med 17. in 18. februarjem 1944. leta. Ob desetih je nekdo potrkal na okno. Bila je predhodnica XIV. divizije in stari obveščevalec, ki sem ga dobro poznala.

»Marija, zdaj se bodo uresničile tvoje želje, kar cela divizija pride v vas. Pripravi kaj dobrega in v hiši zakuri, fantje so premraženi.«

Brž sem stekla v shrambo in začela pripravljati jedila. Pred mesecem smo imeli koline in tudi dve peki kruha sem imela.

Potem so prišli, najprej štab in za njim četa za četo. Eden od štaba je sedel k meni in me vprašal po hrani. Potem se je zamislil in mi naročil, da smem dati vsakemu borcu rezino mesa, za pol palca klobase in košček kruha ter poldrug deci vina. Koliko se jih je zvrstilo tisto noč do treh zjutraj pri meni, ne vem. Kljub majhnim obrokom so snedli celega prašiča in spili sod vina. V hiši, kjer so se ogrevali, je bilo toliko vode, da sem jo morala z lopato spravljati na plano.

Borci, ki so prihajali, so bili beli od ivja, saj je bila noč neznansko mrzla. Bili so premraženi in utrujeni do smrti.

Najbolj se mi je tisto noč zasmilil nek komandir čete. Mlad fant je bil, verjetno doma iz Ljubljane, kakšen študent ali kaj. Prišel je v hišo in tiščal prezeble roke k peči. Ker je bila njegova četa še zunaj in čakala, da se hiša izprazni, ga je komandant strašno okregal in ga vprašal, če morda ne ve, kje je njegovo mesto. Sploh je bila ta vojska močno disciplinirana. Vsaka četa je smela biti v hiši dobrih 15 minut in že se je morala umakniti pred naslednjo.

Ko so zadnje čete zapustile hišo, je prišla še zadnja straža in preiskala hišo, če ni morda kdo ostal na peči in zaspal.

»Veste, naši fantje so tako utrujeni in prezebli, da se kar bojimo, da bi se kdo kam zavlekel in zaostal. Takšne zaostankarje Svabi najlaže polove.«

Vidite, to je bilo moje prvo srečanje z veliko partizansko vojsko. Toliko ljudi gotovo še ni bilo na Horvatovem in tudi v Kranjčah verjetno ne.

Obiskal nas je tudi Kozjanski odred. Borci so se ravno razporedili po hiši in okoli nje, si pripravljali kosilo in čistili orožje. Žandarji, ki so bili pri sosednji hiši pod bregom, so poslali k nam moža, da bi pogledal, koliko je partizanov in kaj počno. Dali so mu 20 RM. Marjan Jerin, komandant odreda, mi je velel, naj ga dobro pogostim, naj pije in je, kolikor se mu da. Dal mu je še 100 RM in ga poslal k žandarjem z naročilom, da se imajo partizani zelo dobro, da jim je dolg čas in da jih vabijo v goste. Kmalu nato je v dolini počil strel. Borci so pustili menažke kar na travi in se pognali v dolino, toda žandarjev ni bilo nikjer več. Bežali so proti Šentjurju kolikor so jih nesle noge.

Kasneje sem zvedela, da se je nekemu od njih slučajno sprožila puška in zaradi varnosti so jo brž ucvrli proti domu.

Spodaj v vasi je takrat stanoval nek železničar. Bil je zaveden, pošten možakar. Žena pa ni bila nič prida, saj se tudi ni razumel z njo. Često je hodila tožarit Švabom in delala je neprilike možu, vaščanom in partizanom na resevniškem področju. Partizani so ji prišli na sled in jo likvidirali. Pa pride čez čas ta mož k meni in pravi:

»Kje so zdaj tisti partizani, ki so mi babo počili. Tako so mi ustregli, da bi jih kar na gostijo povabil.«

Mimo hiše so skoraj vsak teden hodili partizani-minerci, trideset srčnih fantov. Ko so šli na posel, se nikoli niso oglasili. S časom sem se tako privadila, da sem takoj vedela: Brž ko so se stresle šipe, brž ko je v dolini zamolklo počilo, sem si dejala:

»Zdaj pa le hitro, Marija. Dobro večerjo moraš pripraviti. Minerci so prišli v vas in vsak čas bodo tu.«

Pri hiši smo imeli tudi kotel za žganjekuho. Bil je od Nemcev zapečaten.

»Fantje, kotel je, slive so, le čemu ne bi kuhali žganja?«

Seveda so bili fantje takoj pripravljeni. Odpečatili so kotel in potem je bilo žganja za vse dovolj. Čez dan, dva pa pridejo kmetje iz vasi s prošnjami, da bi tudi njim prišli fantje »uradno« odpečatit kotle.

Na posestvu sem imela dvoje volov. Pridejo fantje z Resevne in mi pravijo: »Marija, enega bomo danes zaklali, drugi pa naj še počaka.«

»Ne vem, če bo počakal. Gotovo bodo prišli Nemci ponj, brž ko bom prišla prvega prijavit.« Tako se je tudi zgodilo. Prvega so fantje odpeljali, drugega pa Nemci. »Na, zdaj pa imate pečenko. Vam ni nič žal, da se še vedno po trgu sprehaja?!« Fantje so bili jezni in obljubili so mi, da bodo vola že še dobili v roke in mi prinesli kos pečenke. In res. Čez dober teden so mi prinesli kos voliča, istega voliča, ki so ga Nemci odpeljali. Dobili so ga pri neki vožnji in ga brž zaplenili.

Ker sem bila na posestvu upravnica, sem morala vselej točno poročati o vseh spremembah. Karkoli so partizani dobili od mene, vse so morali potrditi in potrdila sem potem nosila v trg. Kar lep snopič je bil. Pri nas je bilo dovolj mleka, ki pa smo ga morali oddajati na zbirališče v Hrušovec. Fantje bi ga radi pili. Svetovala sem jim, naj gredo v Hrušovec in ko bo naša punca prišla z mlekom doli, naj jo pred pričami napodijo nazaj in ji zagrozijo. Tako se je tudi zgodilo in poslej je bilo pri hiši mleka dovolj.

Preden sem prišla na Horvatovo posestvo, sem bila v službi na Podplatu. Pozimi 1944-45 so mi sporočili s Podplata, da imajo lepo dve sto kilsko svinjo za zakol. To svinjo je nameraval nek Berlinčan, ki je bil upravnik na Podplatu, spraviti v Nemčijo. Hitro sem obvestila fante in bili so precej za to, da gredo po to svinjo. Opisala sem jim točno vrata, kje spi mlinar, in hlev, kjer je ležala svinja. Fantje so šli in pozno ponoči so se vrnili. Cele svinje sicer niso prinesli, ker jim je en kos padel v Voglajno, ko so jo nosili čez jez, ali vendarle, bilo je mesa in bilo je masti, da smo jo tri dni cvrli in jo potem dobršen del poslali v partizansko bolnišnico. Kaj pa, pomagali smo si, kakor je pač šlo.

Sploh je bilo kar lepo na Resevni. Posebno takrat, ko je bila stalno zasedena od II. kozjanskega bataljona in štaba aktivistov.

Še sedaj ne morem pozabiti fantov, ki so bili res zlate duše: komandant bataljona Andi, vedno nasmejani in razposajeni Gajst, sekretar Marjan, komandir kurirskega voda Radej in Dušan in Cvetka in drugi.

Dušan je že bil tak fant, da ga nikoli ne bom pozabila. Pravi junak, ki se ni bal stopiti v prve vrste pri jurišu, po drugi strani pa tako naiven in zasanjan fant. Bil je ves nor na cigarete. Če jih ni bilo, je bil obupan in slabe volje. Na stražo ni rad hodil, toda tudi to je seveda moral. Fantje so mu dali cigaret in potem je stražil.

»Marija,« mi pravi, »ali notri še kaj kadijo?« Potrdila sem mu in ga tolažila, ker nisem imela nič zanj. Potem mi reče: »Marija, poglej, jaz bom stopil v hišo in zavpil: —Švabi so tu!— Boš videla, vsi bodo planili na plano in pustili cigarete. Pa bo spet nekaj.« Tako je tudi bilo. Fantje so planili, Dušan pa je hitro pobral cigarete in se jim potem sladko smejal, kakor otrok, ki je odkril čudovito igračko.

Često je prišel k nam na obisk. Legel je pred hišo in strmel v nebo. Sedla sem poleg njega in ga poslušala. Zelo rad se je šalil in me vlekel. »Veš, Marija, po vsaki vojni pride kuga nad svinje, a veš to? Tudi po tej vojni bo prišla, boš videla. In jaz bom živinozdravnik in imel bom avto in vozil se bom od vasi do vasi in cepil svinje zoper kugo. In ljudje, ne, nič ne bodo plačali, le cigarete mi bodo metali v avto. Ali ne bo to lepo?!« In oba sva se smejala. Aj, Dušan in njegove cigarete.

Nekega večera se je oglasil in me zaupno vprašal: »Marija, povej, ali sem še normalen, da nisem bolan, kaj?« Gledala sem ga. »Resnično, nekaj se je zgodilo z menoj. Pomisli! Pri Kopušarju sem pozabil sto cigaret. Kaj takšnega, pomisli! Nikoli v življenju se mi še kaj takšnega ni zgodilo. Kaj je temu vzrok?« Pogledala sem ga in mu tiho povedala na uho: »Kaj če ni to od ljubezni?« »Uh!« se je naredil hudega. »Marija, Marija, kako moreš kaj takega misliti!« In že se je spet smejal in jo mahnil proti vrhu Resevne. Bil je zlat fant.

Tudi Cvetka je bila večkrat pri meni. Prišla je popoldne in pripravila sem ji vode in mila. Potem sva govorili in razmišljali o prihodnosti. Cvetka, to je bilo šele dekle! Neustrašena, bolj kot marsikateri fant, a po srcu tako mehka in zaupljiva. Kmalu sem spoznala, da se imata z Dušanom rada, ampak povedala mi

ni niti ona niti Dušan. Bilo jima je nerodno in skrivala sta svoja čustva pred ostalimi kakor najskrivnostnejši zaklad.

Še danes čuvam njene rokavice. Dala mi jih je nekaj dni pred usodno hajko, ko je sneg že skoraj skopnel in so od juga zapihale prav tople sape. »To vam naj bo za spomin, Marija. Nikoli več jih ne bom rabila v partizanih. Poglejte, pomlad bo, in potem bo svoboda in vrnili se bomo v dolino. Novo življenje bo takrat, Marija. Ampak v Resevno bomo še šli, kajne? Sedli bomo pod bukve in se spominjali, kajne?!«

Sedli bomo in se spominjali, da. Kdo bi si mislil, da se bomo spominjali ravno nje, ki je ni več. Ostale so mi rokavice. Res jih ni nikoli več rabila. Čez nekaj dni jo je zadela krogla.

Kakor da je slutila. Zadnje dni ji je bilo zelo težko. Prvič, da je spregovorila o svoji mami in se je spominjala s solzami v očeh. Prvič, da je govorila o smrti, ona, ki je smrt prezirala, ki je bila prepričana, da ne more umreti. A morala je pasti, skupaj z mnogimi drugimi, skupaj z drugim bataljonom, skupaj z Andijem, Gajstom, Radejem in skupaj z Dušanom.

Seveda ne smem pozabiti našega Gajsta. O njem pravzaprav ni veliko povedati. Če povem, da je bil tako vesel in korajžen fant, da smo ga komaj krotili, je povedano dovolj. Gajst je bil verjetno edini, ki je bil nezadovoljen, ki mu je bilo vedno dolg čas. »Pa kaj vruga počnemo tu. Jaz sem tega močno sit. Jaz pojdem v Šentjur in ga spustim v zrak. Pri moji duši, da ga spustim!« Gajsta je bilo težko krotiti. Fant je bil v resnici Gajst. »Ali veste, kdo sem jaz? Jaz sem Gajst! Jim bom že pokazal, kaj je Gajst!« In res, fant je hodil kar k Pevcu po cigarete, se ustavljal na poljskem mostu in dražil žandarje. Neredko je pripeljal kakšnega Švaba v Resevno. Švabi so se ga bali in so streljali za njim kar s celo protiavionsko baterijo. Ali Gajsta zadeti, to je bilo nemogoče. Mislili smo tako. Žal je moral tudi on pasti in hudo mi je za njim.

Pravo nasprotje Gajsta je bil komandant Andi. Vedno je sedel med svojimi borci in se z njimi pogovarjal. Bil je mnogo bolj mirne narave, neredko malce otožen. Svojih fantov ni nikoli zapustil. Kadar sem ga zagledala med njimi, sem si vedno mislila: no, pravi oče med otroki, tako skrben, zvest in dober.

Ko so ga na dan velike hajke hoteli borci težko ranjenega spraviti na varno in ga rešiti pred Švabi, jim je z grenkim na-

smehom odvrnil: »Prepozno je, fantje, pustite me in prebijte se, če bo šlo. Kril vas bom!« Poiskal je kritje in streljal do zadnjega, dokler ga ni nemški rafal za vselej prikoval k zemlji.

Cvetka Jerin

Nerada govorim o hajki 18. marca 1945. Tudi ne vem dosti povedati o njej. Podrobnosti sem slišala od preživelih.

Dan pred usodno hajko je bil jasen in topel, noč je bila čisto pomladanska. Meseč je obseval gozdove, da so se veje mogočnih bukev bleščale, kakor bi jih s srebrom polil. Le po dolini so se vlekli pol prosojne megle. Snega skoraj ni bilo več; po osovinih grapah so ležale umazane sive krpe.

Fante, ki so se zadrževali na Resevni, je redno obveščal o vseh sovražnih premikih mlinar Leskovšek. Tudi to pot je prinesel sporočilo. Fant, ki ga je sprejel, je bil skrivač in se je sam, ne da bi predal sporočilo, umaknil proti Brezam. Tako so fantje prespali noč popolnoma brez skrbi in jim niti na kraj pameti ni prišlo, da se okrog Resevne stiska obroč, ki ga je sestavljalo okoli 7000 sovražnih vojakov.

Cvetka je to noč spala sama pri kmetu pod vrhom Resevne. Dušan jo je šel že zgodaj zjutraj iskat. Ko je prišel do Plevnika, je vžgalo. S Cvetko sta bežala proti vrhu. Tedaj je Cvetko zadelo v nogo. Dušan jo je nekaj časa nesel, a nedolgo nato je

Cvetko zadelo do smrti. Dušan je tekel sam dalje. Toda na vrhu so že bili Švabi. Vse poti so bile zasedene. Dvakrat ranjen, obkoljen od Nemcev, si je pognal kroglo v glavo.

Stabu aktivistov se je v zadnjem trenutku posrečilo, da se je z manjšimi žrtvami izvil iz obroča, ki se je stiskal okoli II. bataljona in specialnega voda.

Pred odločilnim spopadom je prihitel k meni Gajst in me prosil, naj mu dam piti. »Strašno sem žejen. Marija, daj nekaj pijače. Danes bo prekleto vroče. Vse polno je zelencev, naši fantje pa so skoraj brez municije.« Gledal me je, a več ni povedal. Ni ga bilo strah. Kako bi moglo biti strah Gajsta? A čutila sem, da to pot tudi Gajst resno dvomi v srečen izid boja. »Pojdi, Gajst, pojdi k fantom, gotovo te čakajo. Držite se, ne dajte se!« »Brez skrbi, brez skrbi, saj poznaš fante in poznaš Gajsta.«

Odšel je. Stisnilo me je pri srcu in s strahom sem zrla proti vrhu. Grmelo je, kakor da se podira svet. Piskalo je, kakor bi kdo jokal in potem zopet zamolklo butnilo, kakor bi se odprla zemlja. Čakala sem in bilo mi je tesno.

Boj je bil kmalu končan. Fantje so se krčevito branili, ali proti tolikšni premoči in s tako malo municije sovražniku niso bili dorasli. II. bataljon, ki se je dvakrat zaman poskušal prebiti, je bil potisnjen v globel Langerjeve hoste, kjer je bil z redkimi izjemami potolčen. Tam sta padla tudi Andi in Radej. Radej ni dovolil, da bi Nemci dobili njegovo pošto. Na prsi si je zapel bombo in sprožil. Ostalo je le okrvavljeno truplo in koščki papirja.

Gajstov specialni vod je obležal na poti skozi hosto. Vsakega posameznika je moral uničiti ostrostrelec.

Tako se je končala ta strašna hajka in z njo tudi časi, ki se jih tako rada spominjam.

Vsaka ločitev je težka. Težko je, če se moraš ločiti od nekoga, ki ga nikoli več ne boš videl. Ali jaz sem se morala tisti strašni dan ločiti kar od cele skupine ljudi, ki so mi bili dragi. Nikoli več jih ne bom videla. Ostal mi je pa živ spomin in kadar sem sama in kadar vzamem v roke Cvetkine rokavice, takrat zaživijo pred mano vsi fantje, ki so nekoč tako radi hodili k meni. Takrat se mi zdi, da bo zdaj zdaj stopil kdo k meni in me povprašal, če imam kaj jesti.

Ej, vendar pa je že dobrih deset let od tega in postarala sem se. Kaj hočem, vsak ima svoj čas.

Družina Ipavcev

Zakon življenja je tak, da se stvari porajajo, rasejo in odmirajo, bodi to živo bitje, bodi to mrtva stvar, bodi to posameznost ali skupina.

Lep je pogled na šentjurski Zgornji trg, kadar ga obsevajo poslednji sončni žarki, kadar se hiše in hišice, kozolci in pojate kopajo v svetlobi čudovitih odtenkov. Toda če gledamo Šentjur s Podvrbece ali z Drameljske ceste, takrat šele vidimo, da je zob časa že močno načel vse te lesene hodnike, lesene ute in utice in tudi zidove, ki se krušijo zaradi preobilne vlage. Čas ni spremenil le zunanjega lica, spremenil je tudi življenje v nekdanjem Šentjurju. Pokanje furmanskih bičev je utihnilo, težko naloženi parizerji ne lezejo več po klancu, Kartinovo veliko trgovsko skladišče je prazno in le vetrovi še gospodarijo v tej praznini. Iz Zgornjega trga so se s časom izselile vse važnejše upravne, gospodarske in kulturne ustanove. Ostali so le še naslovi in spomini.

Kaj moremo, zakon življenja je tak in ni se mu mogoče izogniti. Naša dolžnost pa je, da se tako bližnje kakor daljne preteklosti spominjamo, da iščemo v njej vzorov in vzornikov. Mlajši rod neredko pozablja, da je dal Šentjur v preteklosti kar celo družino glasbenikov, zdravnikov in buditeljev narodne zavesti, ki so s svojim glasbenim, poklicnim in nepoklicnim delom usmerjali življenje v Šentjurju in v precejšnji meri vplivali tudi na bližnjo in daljno okolico.

Iz virov, kolikor sem jih mogel dobiti, med njimi moram posebej omeniti še neobjavljene spise dr. Herberta Kartina, sem zbral nekaj življenjskih podatkov in drugih zanimivosti o Ipavcih. Ni moj namen, da bi razglabljal o glasbenih vrednotah Ipavcev, to bodo, kolikor še niso, storili glasbeni zgodovinarji. Ta spis nam naj le približa omenjeno družino, reši pred pozabo nekatere zanimivosti in naj hkrati predstavlja skromno zahvalo za vse, kar so Ipavci storili za Šentjur in za ves slovenski narod.

FRANC IPAVEC

(1776—1858)

Ko je Evropa trepetala pred Napoleonom, ko so francoski vojaki z orožjem v rokah razglašali ideje francoske revolucije o svobodi, enakosti in bratstvu, se je naselil v Šentjurju leta 1805 Franc Ipavec. Bil je živih, iskrečih se oči in razburljive narave. Oblačil se je vselej v staro nošo, z dokolenkami in srebrnimi zaponkami. V Šentjur je prinesel mnogo živahnosti in razgibal je življenje v trgu.

Ker se je izučil ranocelništva pri profesorju Seulu v Gradcu in je bil zelo več očesnega zdravilstva, katerega se je priučil pri svetovno znanem specialistu profesorju Beeru na Dunaju, so Franca Ipavca kmalu spoznali po Štajerskem in tudi po Koroškem in Kranjskem. Slepec, kateremu je vrnil vid z operacijo, je bil poslej živa reklama zanj. Ena izmed anekdot pravi, da je bolnike sprejemal v sobi, kjer se je tudi umival in oblačil. Nekoč ga je opomnila žena, da to ni spodobno, ker so med bolniki tudi ženske. »Naj pa stran gledajo!« jo je zavrnil.

Razen poklicnemu delu je šentjurski padar, kakor so ga imenovali, posvečal mnogo prostega časa lovu in ribolovu ter izdelovanju raket. Zgodilo se je, da so mu rakete zaplesale po sobi in mu sfrčale skozi okno. Preplašeni možiček je brez besed obstal v kotu in z velikimi očmi opazoval ples svojih priljubljenih igračk.

Franc Ipavec je bil tudi šentjurski vremenoslovec. Še danes je znana »Padarjeva luknja«, to je zareza zapadno od Stenice nad Vitanjem. Če je bila ta »luknja« čista, je prerokoval lepo vreme.

Najraje je jahal na izlet na Blagovno. Pri graščaku Gadolli na Blagovni je takrat kot vzgojiteljica službovala Schweighoferjeva z Dunaja, ki je imela hčerko Katarino. Katarina je bila zelo izobražena ženska. Govorila je francosko in latinsko, na klavirju in harfi je bila prava umetnica. Ipavec je Katarino zasnubil in kmalu nato pripeljal na svoj dom v Šentjurju. V srečnem zakonu mu je Katarina povila devet otrok.

Franc Ipavec je sicer zelo ljubil glasbo in rad poslušal lepo petje, vendar se z glasbo ni ukvarjal in ni igral nobenega glasbila. Zato bo verjetno točna domneva, da so njegovi otroci po-

dedovali čut za glasbo po materi Katarini, ki jim je že v rani mladosti posredovala prve nauke o glasbi in jih učila igrati na klavir.

Otroci Franca in Katarine

Kakor sem že omenil, se je Francu in Katarini rodilo devet otrok. Prvorojenec Alojz (1815—1849) je bil za glasbo najbolj nadarjen. Žal mu je prerana smrt preprečila, da bi do kraja razvil svojo nadarjenost. Umrli je na Ogrskem, star komaj štiriintrideset let. Alojz je bil vojaški zdravnik. Pisal je predvsem plesno glasbo, ki je bila v takratni dobi na Dunaju že precej znana in priljubljena. Posebno znan je »Valček zvončkov«.

Drugi otrok je bila Ivanka (Žanetka, roj. p. 1817—1911), poročena Čampa, ki je rodila štiri hčerke: Netko, Amalijo, Marijo in Faniko. Poslednje tri so s četrto pevko sestavljale sloveči »Prvi avstrijski ženski kvartet«, ki je s svojimi koncerti navduševal poslušalstvo po vsej Evropi in dobil pri nastopu v Lyonu na Francoskem velik lovorjev venec, ki še danes visi v rojstni hiši Ipavcev. Za ta kvartet sta prirejala pesmi strica omenjenih pevk, dr. Benjamin in dr. Gustav. Fanika Čampa je bila kasneje učiteljica solo petja na dunajskem konservatoriju, ki ga je vodil sloviti nemški skladatelj Johannes Brahms, ki je neko poletje obiskal tudi Šentjur in se mudil dalj časa pri Čampovih. Razen njega je Šentjur obiskal tudi nemški skladatelj Wilhelm Kienzl.

Mati omenjenih pevk, Žanetka, je bila zelo izobražena. Brala je v slovenskem, nemškem, hrvatskem, francoskem, italijanskem, angleškem in madžarskem jeziku. Žal so njeno knjižnico med okupacijo deloma raznesli, deloma uničili.

Tretji otrok, hči Marija (1818—1895), je pisala dnevnik, ki je še ohranjen. Iz njega je mogoče razbrati, da je življenje v trgu potekalo brez večjega razburjenja. Tržani so se večkrat zbirali pri Ipavčevih, poslušali glasbo, igranje na klavir ali solo petje. Iz teh obiskov se je kasneje razvilo pravo kulturno življenje, ki je značilno za čitalniško dobo. Marija Ipavec je bivala pri bratu dr. Gustavu in mu pomagala vzgajati otroke.

Ostali otroci Franca Ipavca so pomrli v zgodnji mladosti, razen najmlajših dveh, Benjamina in Gustava, ki sta postala znana skladatelja, in Amalije, o kateri nimamo povedati nič posebnega.

Dr. BENJAMIN IPAVEC

(1829—1908)

Med sinovi Franca Ipavca je Benjamin za slovenski glasbeni svet najbolj pomemben. Rodil se je 24. XII. 1829. leta. Ljudsko šolo v nemškem jeziku je obiskoval v Šentjurju, kjer sta ga učila Ripšl in češki Nemeč Kukla. Gimnazijo je obiskoval v Celju, a licej od 1845. dalje v Gradcu. Zdravniške študije je končal na Dunaju, kjer je februarja 1858. leta promoviral za doktorja zdravilstva. Z Dunaja se je vrnil v Gradec, kjer je bil najprej drugi glavni zdravnik (sekundarij) v deželni bolnišnici, od leta 1898 pa prvi zdravnik (primarij) otroške bolnišnice Sv. Ane v Gradcu. Ob odhodu so ga odlikovali z Zlatim križcem s krono. Umrl je v Gradcu 1908. leta in so ga tam tudi pokopali.

Benjamin Ipavec je začel skladati že kot gimnazijec. Njegova prva znana skladba je valček »Popki«. Tudi v Gradcu je prva leta komponiral večidel plesno glasbo. Sam je pravil, da ga je šele leto 1848 zbudilo. Zavedati se je začel slovenskega pokolenja. Ko je leta 1850 prevzel mesto zborovodje slovenskega pevskega društva »Slovenija« v Gradcu, je moral sam skladati zborovske pesmi za ta zbor. Iz te dobe so znane pesmi: »Siroti«, »Ilirija oživiljena«, četverospjev »Domovini« in samospjev za klavir in tenor »Pri vodici«. Leta 1859 je skupaj z bratom Gustavom in Dragotinom Ripšlom izdal »Pesmarico za kratek čas«. Pesmarica je bila podnaslovljena: »Na svitlo dali in vsem poštenoveselim Slovincem podarili trije domorodeci iz Šentjurja poleg Celja.« V letih 1862 in 1864 sta brata dr. Benjamin in dr. Gustav v Celju izdala dva zvezka »Slovenskih pesmi«. V tem času je Benjamin skladal tudi opero »Tičnik«. Leta 1892 se je v Ljubljani prvič predstavil z lirično opero »Teharski plemiči«. Iz te opere je najbolj znana »Podoknica« (Tebi naj se glasi). Benjamin je bil zvest sodelavec »Novih akordov« in mladinskega lista »Vrtec«. V »Novih akordih« je objavil klavirske skladbe: »Polonezo«, »Valček«, »Dve fugeti«, »Gavoto«, »Podoknico«, »Kolo« in »Fantazijo na Simona Jenka pesem Naprej«. Napisal je tudi »Koncertno kadriljo«, »Andante con variazioni« in »Serenado« za godalni orkester, ki je ena izmed najbolj znanih Ipavčevih koncertnih stvaritev. Za en glas in klavir je uglasbil mnogo pesmi Franceta Prešerna, Simona Jenka, Antona Aškercja, Simona Gregorčiča,

Josipa Stritarja, Koseskega, Murna, Župančiča, Gradnika, Vilharja, Cimpermana, Malavašiča, Baptista in drugih.

Dr. Benjamin Ipavca danes upravičeno prištevamo med početnike slovenske glasbe. Poskusil je na vseh področjih glasbenega ustvarjanja, najbolj slove zborovske pesmi, samospevi in klavirske skladbe.

Dr. Benjamin je bil srednjevelike, bolj slabotne, a gibčne postave. Imel je izredno bister pogled. Pravijo, da je bil povsem podoben svojemu očetu.

Zelo je bil navezan na rojstni kraj Šentjur. Četudi je služboval v Gradcu, ni bilo jeseni, da ne bi prišel v Šentjur na lov in ribolov. Tudi v Gradcu je živel v tesnih stikih s slovenskimi študenti, jih podpiral in bil njihov pravi mecen.

Potomcev dr. Benjamin ni zapustil.

Dr. GUSTAV IPAVEC

(1831—1908)

Gustav se je rodil 1831. leta kot zadnji otrok Franca in Katarine. Ker med bratoma Gustavom in Benjaminom ni bila velika starostna razlika, sta vse do leta 1858, to je do promocije, živela pod enakimi pogoji. Tudi Gustav je obiskoval osnovno šolo v Šentjurju, gimnazijo v Celju in medicinsko-kirurško šolo v Gradcu, kamor se je vpisal leta 1848. Promoviral je 1858. leta na Dunaju za doktorja splošnega zdravilstva in se še isto leto naselil v Šentjurju v očetovi hiši kot krajevni zdravnik. Zdravniški poklic je opravljal v Šentjurju vse do smrti 1908. leta.

Oba brata sta osnovne nauke o glasbi dobila že doma. V Celju ju je učil najprej organist Keopl, kasneje pa brata Čeha Vaelav in František Fassl. Iz spominov dr. Vošnjaka lahko razberemo, da sta se oba brata na Dunaju najbolj navduševala za Mozarta in Beethovna. Benjaminu je bil Beethoven vzor popolnosti, saj je izjavil, da se le pri Beethovnu lahko reče: tako mora biti, drugače ni mogoče.

Gustav je začel, v primeri z bratom, skladati pozno. V Gradcu je kot pevovodja sicer včasih nadomestoval brata, a iz te dobe ni znana nobena njegova pesem. Prvo pesem je uglasbil šele na Dunaju, in sicer »Zvezda« (Tam za goro zvezda sveti). Prvič so jo peli pri otvoritvi Čitalnice v Celju. 1859. je Gustav sodeloval pri izdaji »Pesmarice za kratek čas.« Leta 1861. je

uglasbil nekaj pesmi Davorina Trstenjaka, župnika v Šentjurju. Znana je pesem »Lipa«, ki jo je prvič pel Šentjurski kvartet (brata Ipavec in brata Ripšl) v Mariboru. Dalje je uglasbil, ob odhodu slovenskih fantov v Bosno, Ivana Zupana pesem »Savska« (Šume, šume vrhovi dreves). Na besedilo Antona Aškercja je zložil ljubko pesmico »Oblaček« (Na nebu je oblak). Ob sedemdesetletnici Davorina Trstenjaka je zložil zborovsko skladbo »Pozdrav« (Pozdravljam te gorenjska stran). Za šentjurski pevski zbor, ki ga je vodil sam, je zložil pesem »Lahko noč« (Lahko noč, dekle sladko, rožce glavce so nagnile). Ob slavnosti na čast Antonu M. Slomšku v Mariboru je zložil pesem za zbor in tenor solo »Zvečer« (Glejte že sonce zahaja). Za baritonista dr. Belo Stuhca je zložil »Planinsko rožo«. Danes sta najbolj znani pesmi dr. Gustava Ipavca »Kje so moje rožice, pisane in bele« in pa slavospev domačemu kraju in lepi okolici »Iz stolpa sem mi zvon doni...« Posebno znana je tudi dr. Gustava budnica »Slovenec sem«.

Dr. Gustav je napisal okrog šestdeset pesmi, žal je mnogo teh utonilo v pozabo, kajti njegovo glasbeno zapuščino so raznosili in zgubili in je ni mogoče najti. Večina ohranjenih pesmi pa je ponarodela, tako da ljudje ne vedo več, da jih je zložil dr. Gustav Ipavec.

Medtem ko se je brat, dr. Benjamin, izkazal na vseh glasbenih področjih, je glavna moč dr. Gustava v pesmi. Brez dvoma mu je mnogo pesmi navdihnili okolica Šentjurja, polna prelepih razglednih točk, tihih host, potočkov, polj in senožeti. Anekdote govore, da je pokojni dr. Gustav zložil največ pesmi sredi proste narave, kadar se je vozil na obiske k bolnikom. Za pesem »Kje so moje rožice« pravi njegov vnuk Jože Ipavec, da jo je zložil na potu k neki porodnici. Vso pot si je žvižgal različne melodije. Imel je več napevov, a za nobenega se ni mogel odločiti. Šele na povratku se mu je porodil sedanji napev. »Kje so moje rožice« je bila njegova najljubša pesem. Pesem »Iz stolpa sem mi zvon doni« je zložil nekega večera, ko je opazoval sončni zahod in prisluškoval zvonu sosednje Sv. Rozalije.

Dr. Gustav je bil majhen, okroglo postave in rjave, zagorele polti. Hodil je vselej gologlav in če so prilike zahtevale, da je vzel klobuk, ga je nosil le v roki. Bil je nežne, nekoliko zasanjane nature. Štrastno je ljubil naravo. Vsak večer je hodil na sprehode, se ustavljal pri bližnjih domačijah in rad je kram-

ljal. Na Šentjur je bil neverjetno navezan, saj ga v petdesetih letih svojega poklicnega delovanja v trgu ni niti enkrat zapustil za dalj časa.

V zakonu z Laščanko Karolino Amon se mu je rodilo deset otrok. Od teh sta se dva posvetila zdravniškemu poklicu, in to Jože ter Benjamin. Dr. Josip je nadomestil očeta v Šentjurju, kjer je tudi umrl 1921. leta, dr. Benjamin pa še živi in opravlja zdravniški poklic v Mariboru. Od otrok dr. Gustava se je kot skladatelj uveljavil dr. Jože. O njem kasneje.

Če smo lahko za dr. Benjamina Ipavca rekli, da je pomemben

Pogled na Šentjur iz Resevne

predvsem zato, ker se je uvrstil med početnike slovenske glasbe, potem lahko za dr. Gustava trdimo, da je bil v svojem času najbolj priljubljen ljudski skladatelj. V krajevnem merilu lahko poleg tega trdimo, da je bil dr. Gustav v svojem času v Šentjurju najizrazitejša kulturna in politično-gospodarska osebnost. Pridobil si je vrsto naslovov in bil je član številnih društev. Razen tega, da je bil dolgoletni šentjurski župan in kasneje častni župan občine Šentjur-trg ter častni občan občin: Šentjur-okolica, Slivnica, Kalobje in Dramlje, je bil poslednja leta cesarsko-kra-

ljevi svetnik in nosilec Zlatega križa s krono. Zanimivo je prav to, da je bil cesarsko-kraljevi svetnik hkrati avtor znane, povsem narodnostno tendenciozne budnice »Slovenec sem«. Vpliv, še bolj pa ugled, ki ga je užival dr. Gustav Ipavec v vladnih krogih tedanje Avstro-Ogrske, je znal spretno izkoristiti. On je bil tisti, ki je mnogo pripomogel k temu, da se je štajerski deželni zbor odločil, postaviti kmetijsko šolo ravno v Šentjurju. Izpolnitev te želje pa dr. Gustav ni dočakal. Umril je dve leti pred otvoritvijo šole.

Dr. Gustav je bil v Šentjurju pravi učitelj in svetovalec tudi v vprašanih kmetijstva. Bil je odličen sadjar. Še danes so po okolici znane njegove vrste sadja. V trikotu sedanje gostilne Klajnšek, Franc Kincl in Rom v Spodnjem trgu je uredil lično drevesnico, ki so jo imenovali »Vrt Sadjarskega društva za Spodnji Štajer«. V Šentjurju je ustanovil tudi podružnico »Kmetijske družbe.« Vpeljati je nameraval tudi sviloprejkjo. V ta namen je zasadil murve od svojega skednja proti »Rupam«, vendar se ta zamisel med ljudstvom ni ukoreninila.

Mislil je tudi na graditev vodovoda. Njegovega načrta pa zaradi nekaterih tehničnih ovir niso mogli izvesti. Potem ga je prehitela smrt. Leta 1907. je nevarno zbolel in naslednje leto je 20. avgusta ob 8. uri zjutraj umrl. Pokopali so ga v Šentjurju ob navzočnosti velike množice ljudstva. Za slovo so mu peli pevci »Celjskega pevskega društva« in pevci »Glasbene matice ljubljanske«. Poslovilne govore so imeli v imenu zdravniškega društva dr. J. Rakež (Mukolovecki; pisec Križevačkih študentskih statutov) in dr. A. Schwab v imenu pevcev in glasbenih kolegov, v imenu občin pa učitelj K. Kveder.

Anton Aškerc, s katerim si je pokojnik redno dopisoval, mu je napisal nagrobni napis, pred katerim se še dandanašnji ustavljajo obiskovalci šentjurskega pokopališča in se spominjajo obeh pokojnikov, dr. Gustava Ipavca in pesnika Antona Aškerca.

DR. JOSIP IPAVEČ (1873—1921)

Dr. Josip Ipavec se je rodil 21. decembra 1873. leta v Šentjurju pri Celju. Že kot štirileten deček je igral basove note Straussove kadrilje, oče pa note v violinskem ključu. V ljudski šoli v Šentjurju ga je učil France Vučnik, učil ga je tudi gosli.

Desetletnega Josipa je poslal oče v samostansko gimnazijo k Sv. Lambertu na Zgornje Štajersko, kjer ga je učil glasbe Karol Gruetzl. V tretjo gimnazijo je prišel Josip v benediktinski samostan Sv. Pavla v labudski dolini, kjer se je kmalu uveljavil kot glasbenik. Zadnja leta gimnazije je končal v Celju, kjer je kot osmošolec uglasbil »Ave Mario« za moški zbor z bariton solom. Medicinske študije je končal v Gradcu 1904. leta. Iz graške dobe, kjer se je začel povsem resno ukvarjati z glasbeno teorijo, katere ga je učil dr. Torggler, so znane skladbice »Trije vojaki«, »Triglavska koračnica« in najbolj priljubljen četverospev »Imel sem ljubi dve«. V Gradcu je skladal pantomimo »Možiček«, ki so jo uprizorili najprej v Gradcu, kasneje pa še v Ljubljani, Mariboru, Novem mestu, Celovcu in Olomucu. Kot vojaški zdravnik je svoje glasbeno znanje izpopolnjeval pri kapelniku Aleksandru Zemeljskem. Do leta 1907 je služboval v Zagrebu, potem pa se je stalno naselil v Šentjurju, kjer je opravljal zdravniško službo do svoje smrti. Leta 1911 je namreč neozdravljivo zbolel in 1921. umrl v Šentjurju. Pokopali so ga poleg očeta na domačem pokopališču. Pogreba se je udeležila množica ljudstva in pevcev, ki so mu še enkrat zapeli »Imel sem ljubi dve«.

Iz zakona z Albertino Novosad sta se Josipu rodila dva sinova, Jože in Teodor. Vendar nista nasledila očeta v poklicu, niti se nista resneje ukvarjala z glasbo. Jože je sicer kazal precejšen talent za glasbo, a se je kasneje posvetil likovni umetnosti in ga danes kot slikarja precej cenijo. Službuje v Zagrebu kot scenograf pri dramskem gledališču.

Dr. Josip Ipavec je mnogo obljubljal kot glasbenik. Žal mu je težka bolezen in prerana smrt preprečila, da bi se do kraja uveljavil.

V glasbenem svetu ga poznajo kot skladatelja mnogih pesmi (samospevov s spremljavo klavirja in zborovskih pesmi), skladb za violino in klavir, pantomime »Možiček«, operete »Trmoglavka« in kot skladatelja mnogih klavirskih skladb.

Z dr. Josipom Ipavcem je prenehala tradicija, da so bili zdravniki v Šentjurju vselej Ipavci. Z njim pa je prenehala tudi tradicija, da so bili Ipavci glasbeniki, skladatelji. Danes le še beremo na rojstni hiši Ipavcev (današnja hiša dr. H. Kartina) spominsko ploščo Ipavcem — skladateljem. Ostala pa so še imena

pri Čampovih, pri Ipavčevih in podobno. Ostala so imena, ostali so naslovi in ostali so spomini.

Kadar na večer vzide mesec in razlije srebrnino po hišah Zgornjega trga, že vse spi. Hiše, ki se stiskajo druga k drugi, se pogrezajo v globok sen. Tudi pri Ipavčevih ne gori več luč in skozi okno ne zvenijo več mehki glasovi klavirjevih strun. Le veter, ki kuštra bele breze, poje tiho melodijo:

Kje je pevec zdaj vesel, ki je to prepeval,
naj bi enkrat še zapel, kratek čas nam delal. —

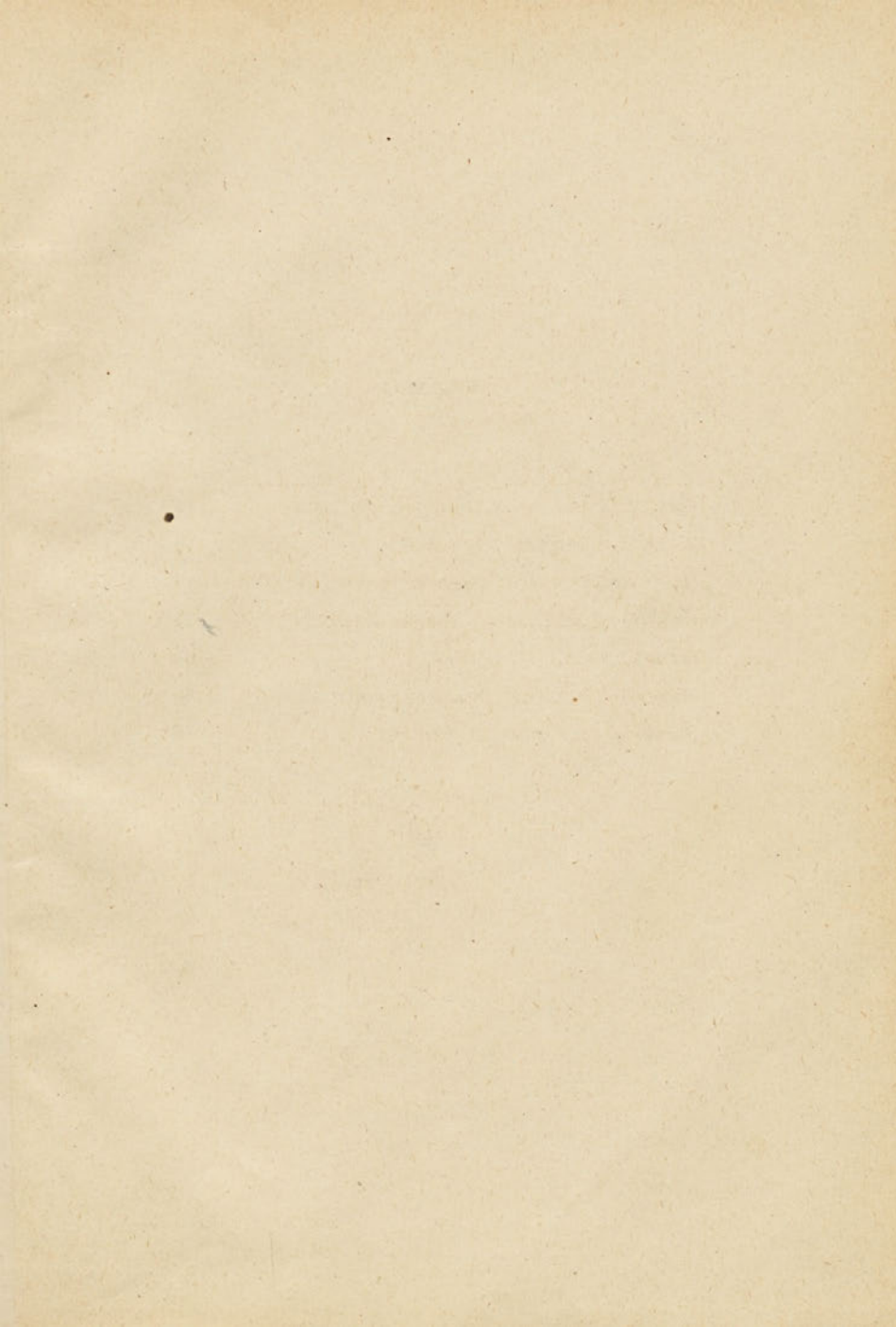
Hitro, hitro mine čas,
ah, ne bo ga več pri nas!«

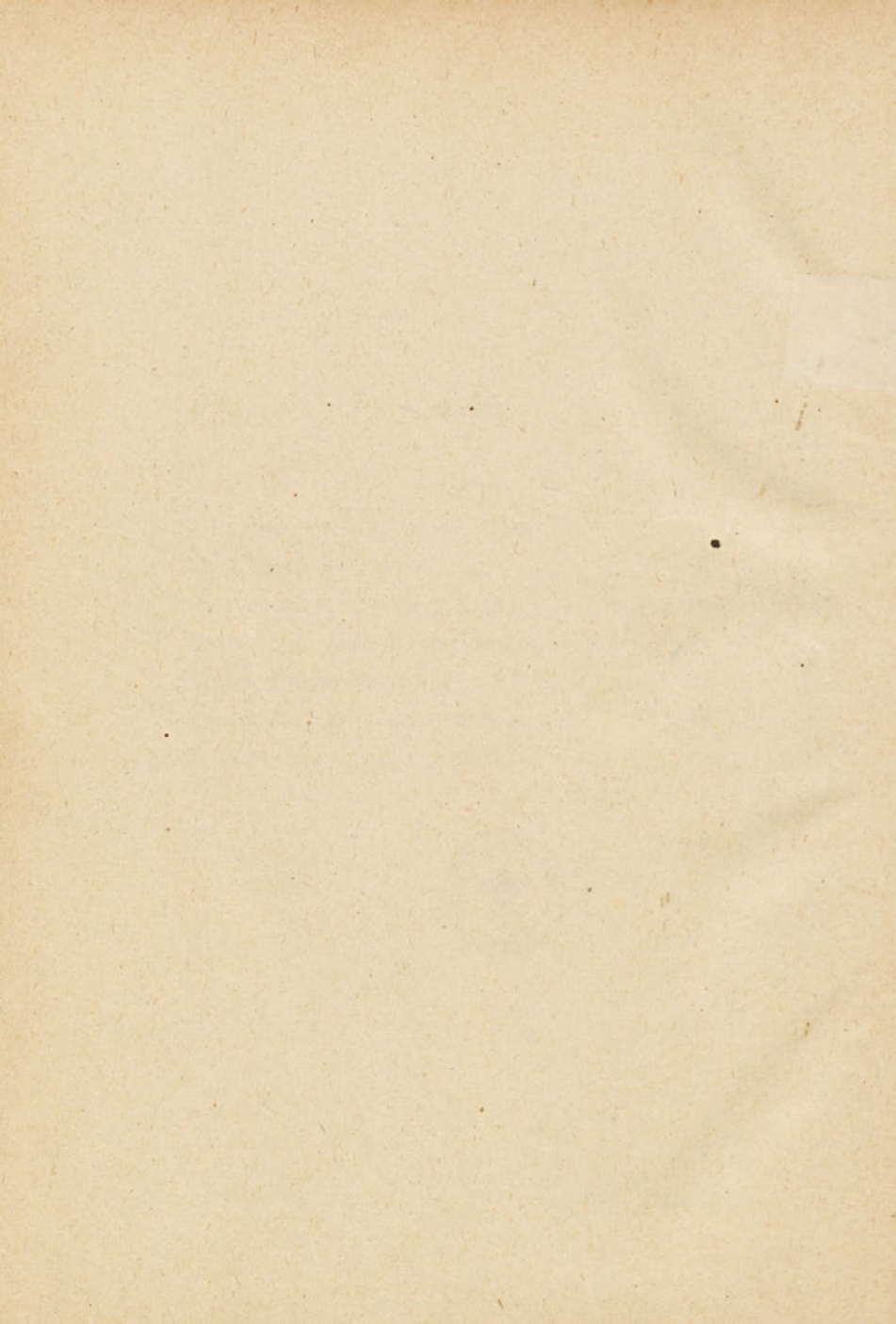
Pri pisanju tega sem se v glavnem naslanjal na osnutek dr. Herberta Kartina in se mu za uslugo tukaj najlepše zahvaljujem. Moj namen, kakor sem v uvodu poudaril, ni bil, da bi pisal kakršen koli glasbeni esej. Prav je, da se rojaki spomnimo Ipavcev in v kolikor sem mogel vzbuditi zanimanje zanje, je moj namen uspel.

KAZALO

Leta žrtev in zmag, Janko Liška	11
Grob na Resevni, Fran Roš	18
Za svobodo so dali svoja življenja	19
Sentjur v preteklosti, Marjan Žagar	27
Franjo Malgaj, Fran Roš	63
Drobcji iz viharnih dni, Aci Svetina	68
Družina Ipavcev, Aci Svetina	76

Celje - domoznanstvo

93 / 94

ŠENT JUR . . .

3884

1319560239

